

**1998 ve 2005 PROGRAMLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ SOSYAL
BİLGİLER DERS KİTAPLARININ KALIP YARGILAR
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Müslim OVALI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT, 2016

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (12) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Müslim

Soyadı : OVALI

Bölümü : Sosyal Bilgiler Eğitimi

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: 1998 ve 2005 Müfredatlarına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kalıp Yargılar Açısından İncelenmesi

İngilizce Adı: Evaluation of the Social Studies Course Books Developed According to the 1998 and 2005 Turkish Social Studies Curricula Regarding Stereotypes

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Müslim OVALI

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Müslim OVALI tarafından hazırlanan “1998 ve 2005 Müfredatlarına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kalıp Yargılar Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışması jüri tarafından oy birliği / oy çokluğuyla Gazi Üniversitesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Bülent TARMAN

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Başkan: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Tez Savunma Tarihi: 09/02/2016

Bu tezin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Eğitim Bilimleri Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Tahir ATICI

Biricik oğlum Ömer Etkâ'ya

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamda, akademik bilgi birikimlerini ve tecrübelerini esirgemeyen sayın Doç. Dr. Bülent TARMAN' a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca, yüksek lisans tezimin jüri üyeliğini kabul eden; tezim konusunda bilgi ve birikimlerini paylaşarak, benden desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Kenan ÇAYIR ve Yrd. Doç. Dr. Ekrem Ziya DUMAN hocalarıma teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında bilgi ve yardımlarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Patricia G. Devine, Doç. Dr. İsmail KARAKAYA, Arş. Gör. Dr. Osman SABANCI, Arş. Gör. Dr. Ercenk HAMARAT, Arş. Gör. Dr. Seyfettin ARSLAN, Arş. Gör. Taner ŞAHİN, Arş. Gör. Mehmet KARACA, Arş. Gör. Zafer ERTÜRK, Arş. Gör. Fatih ÖZTÜRK ve Arş. Gör. Feride ERSOY hocalarıma teşekkürleri bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca bütün dert ve sıkıntılara katlanan benden maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen anneme, babama, abime ve ablama ve tüm dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak yüksek lisans tezimin hazırlanması süresince benden desteklerini esirgemeyen çok kıymetli eşim Şerife OVALI hanımefendiye sonsuz teşekkür ederim.

1998 ve 2005 MÜFREDATLARINA GÖRE HAZIRLANAN SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ KALIP YARGILAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Müslim OVALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Şubat 2016

ÖZ

Bu çalışma, Sosyal bilgiler ders kitaplarının kalıp yargılar açısından incelenmesi ve Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ders kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında görüşlerini almak için yürütülmüştür. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntemden (mixed method) yararlanılmıştır. Bu çalışmanın nitel boyutunda, 1998 ve 2005 müfredatına göre hazırlanmış toplam 12 adet Sosyal bilgiler ders kitabı kalıp yargılar açısından incelenmiştir. Ders kitaplarının incelenmesinde Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında (Metin-Görsel) Kalıp Yargı Değerlendirme Çizelgesi kullanılmıştır. Çalışmanın nicel boyutunda ise Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında görüşlerine başvurulmuş Ü1, Ü2 ve Ü3 üniversitelerinin eğitim fakültelerindeki 4. sınıf Sosyal bilgiler öğretmen adaylarından elde edilmiştir. Nicel verilerin toplanmasında “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Öğretmen Adaylarının Görüşleri” anketinden yararlanılmıştır. Araştırmanın nitel verilerinden elde edilen sonuçlar şunlardır: Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerin müfredat değişikliğiyle daha iyi hale geldiği söylenebilmektedir. Fakat birtakım kalıp yargıların yeni müfredatta da varlığını devam ettirdiği gözlemlenmiştir. Özellikle ders kitaplarında engelli bireyler ve kadınların anlatımında kalıp yargıların olduğu ve bunların etkisinin azalarak ta olsa devam ettiği söylenebilmektedir. Yeni müfredatın ders kitaplarındaki görsellerinin kalıp yargı oluşturma açısından anlamlı farklılıkların olduğu eskide tekrarlanan hataların devam

etmediği gözlemlenmiştir. Fakat bakanlığın izni ile yayımlanan özel yayınevlerine ait kitapların görsellerinin kalıp yargı açısından sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın nicel verilerinden elde edilen sonuçlar ise şunlardır: Araştırmaya katılan Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ders kitaplarında kullanılan metin ve görsellerde birtakım sorunlar olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarıyla yapılan anketin ders kitaplarında kullanılan görsellerde belirli coğrafi alanlara yer verilmesi, ders kitaplarında öğrencileri kalıp yargıya yönlendirecek görsellere yer verilmesi, ders kitaplarının toplum içerisinde farklı kesimleri görmezlikten gelinmesi, ders kitaplarının insanları kategorize etmesi gibi maddelerin büyük çoğunluğuna katıldığđı tespit edilmiştir. Nitel verilerden elde edilen sonuçların çoğunluğu nicel verilerle ve literatürle desteklenir niteliktedir. Bütün bu veriler ders kitaplarındaki görsel ve metinlerin bireylerde kalıp yargı oluşturma açısından sorunlu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ders kitapları, Kalıp Yargılar, Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları

Sayfa Adedi:101

Danışman: Doç. Dr. Bülent TARMAN

**EVALUATION OF THE SOCIAL STUDIES COURSE BOOKS
DEVELOPED ACCORDING TO THE 1998 AND 2005 TURKISH
SOCIAL STUDIES CURRICULA REGARDING STEREOTYPES**

Master Thesis

Müslim OVALI

GAZI UNIVERSITY

INSTITUTE OF EDUCATIONAL SCIENCES

FEBRUARY, 2016

ABSTRACT

This study was conducted to evaluate the social studies course books regarding stereotypes and to explore the views of the social studies teachers about the stereotypes in the course books. The researcher employed mixed methods research approach which incorporates both quantitative and qualitative research methods in the present study. In the qualitative phase of the study, a total of 12 social studies course books developed according to the 1998 and 2005 curricula were evaluated by using the Evaluation Checklist for the Stereotypes in Social Studies Course books. On the other hand, in the quantitative phase of the study, the views of senior students from three faculty of education of three universities about the stereotypes in social studies course books were gathered by using the survey of “Pre-service Teachers’ Views about Stereotypes in the Social Studies Course books”. The findings of the qualitative phase of the study include (a) it can be said that the curriculum reforms exerted a positive effect on the texts and visual images in the social studies course books regarding stereotyping; (b) however, there still exist some stereotypes in the course books of the new curriculum; (c) it can be said that stereotyping still exist especially about the disabled and women in the course books, but it is not as strict as before; (d) it is observed that visual images stereotyping is not as widespread as before in the course books of the new curriculum; (e) however, it is found out that there are problems regarding

stereotyping in the course books of private publishing companies published under the permission of Ministry of Education. In addition, the findings of the quantitative phase include (a) the social studies pre-service teachers expressed that there are some problems in the texts and visual images involved in the course books regarding stereotyping; (b) the survey conducted among pre-service teachers revealed that pre-service teachers agree that certain geographic places were involved in the visual images used in the course books; that the course books involved some visual images that can lead students to have stereotypes; that the course books disregarded some communities in the society; that the course books had some tendency toward discrimination among people. Most of the findings obtained from the qualitative data can be supported by both the quantitative data and other studies in the literature. Overall, the findings revealed that the texts and visual images have potential to cause individuals to create stereotypes.

Key Words: Course books, Stereotypes, Social Studies, Social Studies Pre-service Teachers

Total Pages: 101

Counselor: Associate Professor Bülent TARMAN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Önemi	4
Sayıtlar	4
Sınırlılıklar	4
BÖLÜM II	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
Kalıp Yargı / Stereotip	7
Kavramın Tanımı	7

Kavramın Tarihsel Gelişimi	9
Kavramın Oluşumu	10
Kavramın Özellikleri.....	12
Kavramın Gelişimi	13
Kavramın İşlevleri	14
Kalıp Yargıların Meydana Gelişinin Açıklayan Yaklaşımlar	15
Bilişsel Açıklamalı Yaklaşımlar	15
Yanılgısal İlişki Yaklaşımı	15
İstatistiksel Bilgi Kullanımından Kaynaklı Yaklaşım	15
Örneklerden Geliştirilen Kalıp Açıklamalar Yaklaşımı	16
Özellik Soyutlama Modeli Yaklaşımı.....	16
Güdüsel Açıklamalı Yaklaşımlar	16
İnsanların Kendilerini Olumlu Değerlendirme İsteği	16
Toplumsal Sınıflandırma Kuramı	16
Davranışsal Etkileşim Modeli Yaklaşımı.....	17
Toplumsal Düzenden Kaynaklanan Açıklamalı Yaklaşım	17
Kalıp Yargıların Davranışlar Üzerindeki Etkileri.....	17
Kalıp Yargıların Etkilerinin Azaltılması	18
Kalıp Yargı (Stereotip) ve Önyargı Arasındaki İlişki	19
Kalıp Yargılar ve Eğitim	20
Kalıp Yargılar ve Ders Kitapları	23
Kalıp Yargılar ve Sosyal Bilgiler.....	25
BÖLÜM III.....	29
YÖNTEM.....	29
Araştırmanın Modeli.....	29
Çalışma Grubu	30

Nitel Çalışma Grubu	30
Nicel Çalışma Grubu	31
Veri Toplama Araçları.....	31
Nitel Veri Toplama Aracı.....	31
Nicel Veri Toplama Aracı	33
Verilerin Toparlanması	33
Nitel Verilerin Toparlanması	33
Nicel Verilerin Toparlanması	34
Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	34
Nitel Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	34
Nicel Verilerin Analizi ve Yorumlanması	34
BÖLÜM IV	35
BULGULAR ve YORUM.....	35
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Görsellere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Verilerin Yorumlanması İlişkin Bulgular	35
1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarsız Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular	36
1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Kategorik Düşünmemize Neden Olmakta Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular	41
2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarsız Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular	44
2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Kategorik Düşünmemize Neden Olmakta Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular	48

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Verilerin Yorumlanması İlişkin Bulgular	51
--	-----------

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Bulgular	52
--	-----------

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	52
--	-----------

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	55
--	-----------

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	57
--	-----------

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	58
--	-----------

2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Bulgular	58
--	-----------

4. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	58
---	-----------

4. Sınıf Evrensel Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	61
--	-----------

5. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	61
---	-----------

5. Sınıf Harf Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	62
--	-----------

6. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	62
---	-----------

6. Sınıf Evren Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular	62
---	-----------

7. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular.....	63
7. Sınıf Evren Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular.....	63
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkındaki Öğretmen Adaylarının Görüşleri Anketinden Elde Edilen Bulgular.....	64
BÖLÜM V.....	77
TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER.....	77
Tartışma ve Sonuç.....	77
Nitel Bulgulara İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	77
Nicel Bulgulara İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	81
Öneriler	82
KAYNAKLAR	85
EKLER.....	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Cinsiyet Eşitliği Açısından Yorumlanması	36
Tablo 2. 1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Kategorik Düşünce Açısından Yorumlanması	41
Tablo 3. 2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Cinsiyet Eşitliği Açısından Yorumlanması	44
Tablo 4. 2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Kategorik Düşünce Açısından Yorumlanması	48
Tablo 5. Çalışmaya Katılanlara İlişkin Demografik Özellikler.....	64
Tablo 6. Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerde Belirli Coğrafi Alanlara Yer Verilmiştir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı	65
Tablo 7. Ders Kitaplarında Öğrencileri Kalıp Yargıya Yönlendirecek Görsellere Yer Verilmiştir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı	66
Tablo 8. Ders Kitaplarında Bireyler Belli Bir Grubun Üyesi Olarak Ele Alınmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı	67
Tablo 9. Ders Kitapları Öğrencileri Eleştirel Tutumlarını Geliştirme Fırsatı Sunmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı	68

Tablo 10. <i>Ders Kitapları Toplum İçerisindeki Farklı Kesimleri Görmezlikten Gelmektedir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı</i>	69
Tablo 11. <i>Ders Kitaplarındaki Bazı Metinler İnsanları Kategorize Etmektedir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı</i>	70
Tablo 12. <i>Ders Kitaplarında Tek Tip İnsan Yetiştirme Amaçlanmıştır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı</i>	71
Tablo 13. <i>Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Bir Toplumsal Gruba Karşı İnançlar Oluşturmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı</i>	72
Tablo 14. <i>Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Toplulukları Çağıştırdığı Özellikler İle Tanımlamaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı</i>	73
Tablo 15. <i>Ders Kitapları Toplum İçerisindeki Farklı Kesimleri Görmezlikten Gelmektedir Maddesinin Cinsiyet Değişkenine Göre Ki-Kare İstatistiği</i>	74
Tablo 16. <i>Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Bir Toplumsal Gruba Karşı İnançlar Oluşturmaktadır Maddesinin Cinsiyet Değişkenine Göre Ki-Kare İstatistiği</i>	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 1.....	37
<i>Şekil 2.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 2.....	37
<i>Şekil 3.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 3.....	38
<i>Şekil 4.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 4.....	39
<i>Şekil 5.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 5.....	40
<i>Şekil 6.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 6.....	42
<i>Şekil 7.</i> 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 7.....	43
<i>Şekil 8.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 8.....	45
<i>Şekil 9.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 9.....	45
<i>Şekil 10.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 10.....	46
<i>Şekil 11.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 11.....	47
<i>Şekil 12.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 12.....	49
<i>Şekil 13.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 13.....	50
<i>Şekil 14.</i> 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 14.....	51

BÖLÜM I

GİRİŞ

Problem Durumu

İnsanlık, tarih boyunca sürekli gelişmeler ve değişimler yaşamıştır. Yaşadığımız yüzyıl ise gelişimin ve değişimin en hızlı olduğu zaman dilimidir. İletişim teknolojisinde ve ulaşım araçlarında yaşanan gelişmeler dünyanın küreselleşmesinde etkin bir rol oynamıştır. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde, farklı yerlerde yaşayan insanlar birbirleriyle iletişim kurma imkânı bulmuştur. Bu durum, bir taraftan insanların iletişim kurmasını kolaylaştırırken, diğer taraftan da farklı kültürlerin karşılaşmasını sağlamıştır. Farklı kültürleri içerisinde barındıran küresel dünyada, insanlar karşılaştıkları farklılıkları anlayabilmek ve yaşadıkları çevreyi daha anlamlı hale getirebilmek için tahminlerde bulunmuşlardır. Bu nedenle insanlar dünyadaki farklılıkları ayrı ayrı değerlendirmek yerine, sınıflandırma yapmayı tercih etmişlerdir. Dünyayı ve yaşadığımız çevreyi algılamamızı ve yorumlamamızı etkileyen bu sınıflandırmanın kalıp yargıların oluşumundaki temel bir bilişsel süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Harlak, 2000).

Günlük hayatımızda sıkça kullandığımız kalıp yargılar; insanlara, kültürlere, olaylara ve toplumlara ilişkin bilgi eksikliklerimizi dolduran, zihnimizde önceden oluşturduğumuz imgelerdir. Bu imgeler, insanlar ile ilişki kurarken bizim onlara karşı tutumumuzu etkilemektedir. Bu durum çatışmalara neden olabildiği gibi, bazı olumlu yargıları da koşulsuz kabul etmeyi beraberinde getirmektedir. Kalıp yargıların en hayati özelliği ve eğitime bakan yönü, değişime karşı dirençli olmalarıdır (Göregenli, 2012; Kağıtçıbaşı, 2010).

Eğitim, belirli bir program çerçevesinde kişilerde davranış ve düşünce değişimidir. Bu davranış ve düşünce değişiminin gerçekleşmesindeki önemli materyallerden birisi de ders kitaplarıdır. Ders kitapları bir dersin planlanması için, belirli seviyedeki öğrenciler için

yazılan; içeriği öğretim programlarına uygun olarak düzenlenen, ilgili makamlar tarafından denetlenen ve okullarda okutulması onaylanmış yazılı ürünlerdir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005). Eğitimciler, genel olarak öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlarının geliştiği ve biçimlendiği okul yıllarında ders kitaplarının içeriğinin hazırlanmasının çok önemli olduğunu belirtmektedirler (Ceyhan ve Yiğit, 2005; Kılıç ve Seven, 2007; Küçükahmet, 2011). Ders kitapları hazırlanırken öğrencilerin seviyeleri ve ihtiyaçları çok iyi şekilde belirlenmesi gerekir (Yıldırım ve Ateş, 2003). Bu nedenle hazırlanan ders kitaplarının öğrenci merkezli hale gelmesi ve bu şekilde işlevini yerine getirebilmesi çok önemlidir. Ayrıca ders kitapları öğrencinin öğrenmesi için fırsatlar sunabilmeli ve öğrencinin kitapla olan bağlantısını kuvvetlendirmelidir (Tarman ve Acun, 2010).

Ders kitapları, öğrenci ve öğretmenler için en temel öğretim malzemesidir. Ders kitaplarının görevleri, bilgi verme, öğrencilere rehber olma, öğretimi etkin hale getirme ve öğrencilerin kişilik gelişimine yardımcı olmaktır (Ceyhan ve Yiğit, 2005). Shannon'un yaptığı bir araştırmaya göre, öğrenciler sınıfta zamanlarının yaklaşık yüzde 80'ini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadır (Shannon'dan aktaran Ç. Semerci ve Semerci, 2004). Diğer taraftan Türkiye'de de ders kitapları, temel bilgi kaynaklarından birisi olup derslerde en çok kullanılan materyaller arasında gelmektedir (Kaya, 2002). Bu durum ders kitaplarının içerisinde yer alan görsel, şiir, örnek vb. gibi öğrenciye verilmek istenen her şeyin çok dikkatli seçilmesi gerektiğinin göstergesidir. Ders kitabı içerisinde yer alan materyallerin öğrencinin gelişim düzeyine uygun; anlama, ayırt etme becerilerini destekleyen her türlü yazılı ve görsel metinlerden oluşmalıdır.

Tüm kitaplarda olması gerektiği gibi ilköğretim kademesinin önemli bir bölümünü oluşturan Sosyal bilgiler ders kitaplarının da öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri dikkate alınarak hazırlanması gerekir. Sosyal bilgiler ders kitabının içeriğinin barışçıl, hoşgörülü, farklı kültürlere saygı duyan metinlerden ve görsellerden oluşması gerekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinlikler hazırlanırken, farklı sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Tarman, 2011).

Ders kitaplarının içerisindeki görseller ve metinler, öğrenciler de bir takım olumsuz düşünceler geliştirmesine ve bazı kalıp yargıları edinmesine neden olabilmektedir. Bu kalıp yargılar gerek toplum içi gerekse toplumlar arası insan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Amaçlarından bir tanesi etkin (makbul) vatandaş yetiştirmek olan Sosyal

bilgiler dersinin kalıp yargıların oluşmasında ve devam etmesinde önemli bir etken olarak yer alabilir. Bu nedenle Sosyal bilgiler dersinde önemli bir öğretim materyali olan ders kitaplarının kalıp yargılar açısından değerlendirilmeye ihtiyacı vardır. Bu nedenle araştırmanın problemini, Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargıları inceleme düşüncesi oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın 2 amacı bulunmaktadır.

Araştırmanın 1. amacı 1998 ve 2005 programlarına göre hazırlanmış olan Sosyal bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki kalıp yargıları incelemektir. Çalışmamızın konusu olarak seçtiğimiz 1998 ilköğretim müfredatı ile 2005 ilköğretim müfredatlarının ve iki dönemde yazılmış Sosyal bilgiler ders kitaplarının seçilmesinin önemi de, müfredat değişikliğinin, ders kitaplarındaki kalıp yargıları ne oranda etkilediğini belirlemektir. Bu temel amaca ulaşmada belirlenen alt problemler şöyle sıralanabilir:

- 1998 Programına göre hazırlanmış Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı mıdır?
- 2005 Programına göre hazırlanmış Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı mıdır?
- 1998 Programına göre hazırlanmış Sosyal bilgiler ders kitaplarında görseller kategorik düşünmemize neden olmakta mıdır?
- 2005 Programına göre hazırlanmış Sosyal bilgiler ders kitaplarında görseller kategorik düşünmemize neden olmakta mıdır?
- 2005 programına göre hazırlanmış 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerde kalıp yargılar yer almış mıdır?
- 1998 programına göre hazırlanmış 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerde kalıp yargılar yer almış mıdır?
- 1998 ve 2005 programına göre hazırlanmış 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargı ifadelerinde farklılık var mıdır?

Araştırmanın 2. amacı ise ders kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında Sosyal bilgiler eğitimi alanında öğrenim gören öğretmen adaylarının görüşlerini almaktır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde toplumlar, iletişim ve haberleşme sayesinde birbirlerini daha iyi tanımaktadır. Toplumların birbirleriyle ilişkilerinde kalıp yargılarının yerini daha nesnel bir bakış açısı almaktadır (Ata, 2004). Bu açıdan yeni hazırlanan ders kitaplarının içeriğinin oluşturulmasında eski materyallerin kullanılması, birtakım kalıp yargıların oluşumuna neden olmaktadır. Bu nedenle materyallerin oluşturulması sürecinde kullanılan dilin kalıp yargılardan uzak bilimsel bir temele sahip olması gerekmektedir.

Eğitim-öğretim sürecinin önemli bir basamağını oluşturan ilköğretim kademesinin derslerinden biri olan Sosyal bilgiler dersi; tarihsel empati, karar verme, iletişim, kalıp yargıları ayırt etme vb. gibi becerileri doğrudan verebilecek konumdadır. Bu nedenden dolayı Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerin bireylerde herhangi bir kalıp yargı oluşturmaması gerekmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda, Türkiye’deki Sosyal bilgiler ders kitaplarının kalıp yargılar açısından incelenmediği görülmüştür. Bu Sosyal bilgiler öğretimi için büyük bir eksikliklerdir. Yapılacak olan bu çalışma Sosyal bilgiler alanındaki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada elde edilecek bulguların;

- Araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde, ders kitaplarının ilgili kurumlarca tekrar incelenmesi imkânı tanıyacaktır.
- Araştırmacılara, konu ile ilgili yeni çalışmalarına ışık tutacağı umulmaktadır.

Sayıtlar

Araştırmanın varsayımları şu şekildedir:

- Öğretmenler adaylarına uygulanacak olan anket maddelerine içtenlikle cevap verecekleri sayılacaktır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibidir:

- Araştırma Sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretmen adaylarına uygulanacak olan anketle sınırlandırılmıştır.

- Araştırmaya konu olan ders kitapları: 1998 müfredatına göre hazırlanan ve 2004-2005 döneminde ders kitabı olarak kullanılan Sosyal bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları ve 2005 müfredatına göre hazırlanan 2014-2015 dönemlerinde ders kitabı olarak kullanılan 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları ile birlikte MEB’ in yayınlanmasına izin verdiği özel yayınevleri tarafından hazırlanan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarıdır.
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına uygulanacak anket ise öğretmen adaylarının “Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri Dersini” almış olması şeklinde sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalıp Yargı / Stereotip

Kavramın Tanımı

Türkçe ifadesi ile ‘kalıp yargı’ kelimesini kullandığımız stereotip kavramı, Latince olan ve katılık anlamında ‘stereos’ ile iz anlamında ‘tupos’ kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu kavram, baskı ve matbaacılıkta kullanılan sayfaların oluşumu için metalden hazırlanan dökümlere denilmektedir. Buckmann bu kavramın baskı ve matbaa dilinden alındığını ve bireylerin bazı gruplar hakkında bilinçsiz bir şekilde duygu ve düşünce geliştirmesine neden olan önyargılar şeklinde tanımlamıştır (Buckmann’dan aktaran Işık, 2012).

Sosyal bilimler alanında kalıp yargı veya stereotip kavramı, “bir toplumsal gruba ilişkin inançlar; insanları bir takım türlere, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlar; çevreyi anlama sürecinde karar vermeyi kolaylaştırma işlevine sahip, merkezi, kemikleşmiş, şematik, büyük ölçüde yanlış bilişsel formlar” olarak tarif edilir (Hortaçsu, 1998, s.229).

Amerikalı araştırmacılar kalıp yargıları genellikle insan zihnindeki negatif imajlar olarak tarif etmişlerdir. Kalıp yargıların toplumsal hayatta yer bulması ön yargı ve ayrımcılığı tetikler konumunda olduğu için bu kavram üzerinde önemle durulması gerektiğini belirtmişlerdir (Çoşgun, 2004).

Kalıp yargılar, belirli bir gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, onlar hakkında genellemeler yapmayı ve karar vermeyi kolaylaştıran, zihnimizde var olan birtakım izlenimler ve gruplara atfettiğimiz imgelerdir (Göregenli, 2012). Bu imgeler dünyayı ve grupları gerçeklerden bağımsız bir şekilde düşünmemizi engellemektedir.

Kızılçelik ve Erjem'e (1995) göre kalıp yargılar insanların "başka bir grup hakkında duygusallaştırılmış, basitleştirilmiş ve çoğunlukla karikatürize edilmiş ve tecrübeyle çok az değişmiş inancı" olarak tanımlanmaktadır (s.229). Kalıp yargılar genel de farklı toplum ilişkilerinde görüldüğü gibi aynı toplum içerisindeki birtakım gruplar arasında da görülmektedir.

Kağıtçıbaşı'na (2010) göre kalıp yargılar, yeni bilgileri ve olayları hızla sınıflandırmaya yarayan basitleştirme ve genellemeler olduğu için küçük yaşlarda gelişmeye başlamakta, bu gelişmede tarihi, kültürel, politik, ekonomik etkenler çeşitli roller oynamaktadır. Yaşadığımız çevreyi ve dünyanın karmaşık düzenini daha iyi anlamlandırmamızı sağlayan zihnimizdeki objeler birtakım olumlu kalıp yargılar olarak tanımlanmaktadır. Fakat kalıp yargılar dünyayı daha basit algıladığımız gibi daha karmaşık hale gelmesine de neden olabilmektedir. Tanımadığımız devletlere ve insanlara karşı birtakım olumsuz düşünceler o ülkedeki insanlar hakkında genellemeler yapmamıza neden olmaktadır. Bu durum da hiç şüphesiz insanlar arası iletişimi olumsuz etkilemektedir.

Kalıp yargılar, insan ilişkilerinde gruplama ile ilgili yapılan genellemeleri içermektedirler. Grup üyelerinden bir bölümünün davranış örüntüleri diğer üyelere genellenebilmektedir. Fakat insan davranışlarının özgün olduğu, insanın yapı karşısında aktif olarak anlam üretebildiği düşünüldüğünde böylesi bir genelleme anlayışının doğru olacağını söylemek zordur. İnsanları bir grubun içerisine koyan veya grup içerisindeki insanların bazı olumsuz özelliklerini tüm grup üyelerine yansıtmamıza neden olan ve insanlar arası iletişimde davranışlarımızı etkileyen zihnimizdeki birtakım imge ve objelere kalıp yargı denilmektedir. Zihnimizdeki bu objeler, hiç şüphesiz aile hayatımızda ve eğitim yaşantımız boyunca edindiğimiz objelerdir. İnsanları kategorilere ayıran ve birtakım bilgileri koşulsuz kabul edilmesine neden olan bu imgeleri oluşturan etmenlerin ortadan kaldırılması veya etkisinin azaltılması çok önemlidir. Bu imgeleri ortadan kaldırmak için ise aile içi eğitim ve okul içi eğitim çok önemlidir. Okul içi eğitimin önemli bir bölümünü oluşturan ders kitaplarında, kalıp yargılara ve ayrımcılığa yer verilmemesi gerekir. Hatta ders kitapları bireyleri kalıp yargı, önyargı ve ayrımcılık ile mücadele konusunda bilinçlendirmesi gerekir.

Kavramın Tarihsel Gelişimi

Kalıp yargı kavramını, ilk kez Walter Lippmann'ın 1922 tarihli çalışması olan "Public Opinion" adlı kitabında kullanmıştır. Lippmann bu kitapta kalıp yargıları "kafamızın içerisindeki resimler" olarak tanımlamıştır (Lippmann, 1922, s. 28). Lippmann bu tanıma ulaşırken gerçek dünya ve çevrenin başa çıkılmayacak kadar karmaşık olduğunu, insanların dünyayı daha kolay tanınması için çevreyi basite indirgediği kafamızın içerisindeki birtakım zihinsel resim ve imgelerden bahsetmiştir. Bu resim ve imgeler sayesinde insanlar kendilerine gerçeklerden farklı bir dünya algısı oluşturmuşlardır. Tarihsel, kültürel, politik, ekonomik etmenlerden etkilenerek oluşturdukları zihinsel imge ve resimlerle dünyayı istedikleri gibi yordamışlardır. Lippmann'ın, insanların resim ve imgelerle dünyayı yordamasının temsil kısmının yetersiz olduğunu belirttiği kalıp yargıları, bireyin kendi konumunu öne çıkartan savunmalar olmalarının yanı sıra zihnimize dünyayı objektif ve dengeli değerlendirmemizi engelleyen kör noktalar olarak tanımladığı anlaşılmaktadır (Harlak, 2000).

Lippmann'ın stereotip kavramını bilimsel olarak kullandıktan sonra bu konuda ilk sosyal psikolojik araştırma, ABD 'de Katz ve Braly tarafından 1933'te yapılmıştır. Katz ve Braly yaptıkları bu çalışmada kalıp yargıların önyargılardan kaynaklandığını savunmuşlardır (Harlak, 2000; Hortaçsu, 1998). Önyargıların bir grup insanda ortak olmasının o gruba ait kültürde kullanılan kalıp yargılar ile ilgisi bulunduğunu belirterek belirli gruplar için kullanılan kalıp yargıların içeriklerini incelemişlerdir. Onlara göre, kişilerin çeşitli ırk grubuna ait olan bireyleri tek tek tanımaları mümkün olmayacağı için, kişileri belirli gruplarla birlikte düşünmesine neden olan kalıp yargıların oluşmasına neden olan önyargılar olduğunu belirtmişlerdir. Yaptıkları çalışmalar sonucunda ise kalıp yargıları, "temsil ettiği gerçeklere çok az uyan ve önce tanımlayıp sonra gözlemlediklerimizden çıkan sabit bir izlenim anlamına gelen bir tür inanç" (Katz ve Braly'den aktaran Harlak, 2000) olarak tanımlamışlardır. Katz ve Braly'ın 1933 ile 1935 arasında yapmış oldukları çalışmaların benzerlerini Gilbert (1951), Karlins, Coffman ve Walters (1967) gibi araştırmacılar da yapmışlardır. Katz ve Braly'ın çalışmalarına benzer çalışmaları inceleyen araştırmacıların (Brigham, 1971; Tajfel, 1981) bu çalışmalarda kalıp yargılar hakkında varılan sonuçları Harlak şöyle özetlemektedir:

- 1) Geniş insan gruplarını topluluk psikolojisi içerisinde birkaç tane genel, ortak niteliğe, yani kalıp yargılara dayandırarak nitelemeye yönelik insanlarda bir hazırlık, bir eğilim mevcuttur.
- 2) Geniş insan gruplarına yönelik kalıp yargılar değişime karşı oldukça dirençlidirler. Bunların değişimleri, ancak sosyal, politik ve ekonomik değişimlere bir cevap olarak meydana gelir. Fakat bu değişim çok yavaş olur.
- 3) Kalıp yargılar, oldukça genç yaşlarda, öyle ki, kalıp yargının söz ettiği grup hakkında hiçbir kesin bilgiye sahip olmadan aile, çevre ve eğitimin etkisiyle öğrenilir.
- 4) Kalıp yargılar, gruplar arasında sosyal gerilimler meydana geldiğinde daha fazla kullanılır ve daha çok ayrışmalara neden olur.
- 5) Kalıp yargılar, çok az düşmanlık içerdiğinde fazla problem yaratmazlar. Aksi olduğunda ise oldukça etkili olup problem çıkarırlar (2000, 48-49).

Sosyal psikolojinin en önemli konularından olan kalıp yargıların ilk olarak ABD’de çalışılmasının nedenini ise farklı kültürlerin kaynaştığı ve çatışma halinde olduğu bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan bu araştırmaların amaçları farklı kültürlerin ve grupların bir arada yaşaması ve kaynaşması olup bazı olumsuz kalıp yargıları da ortadan kaldırmak veya azaltmak olduğu söylenebilmektedir.

Kavramın Oluşumu

İnsanlar dünyayı daha iyi tanımlamak ve onun karmaşık yapısına ayak uydurmak için birtakım zihinsel kodlamalara ihtiyaç duyarlar. Bu zihinsel kodlamalar, dünyayı ayrı ayrı değil de belli bir çerçeve içerisinde değerlendirmesine neden olmaktadır. Oluşturdıkları bu zihinsel çerçeve işlemi sosyal sınıflandırma denilmektedir.

Dünyayı algılamamızı ve yorumlamamızı etkileyen bu sosyal sınıflandırma, kalıp yargıların oluşumunda temel bilişsel süreç olarak ortaya çıkar. İnsanlar, diğer insanlarla veya gruplarla ilgili bilgiler edinmek için ırk, dil, dini inanç, cinsiyet, etnik köken gibi fiziksel ve sosyal ayırt ediciler kullanırlar. Sosyal sınıflandırma bireylerde aile içerisinde başlar. Bireylerin tutumlarının gelişmesinde ailenin ve kendi yaşantılarının çok büyük önemi vardır. Aileden sonra sosyal sınıflandırmanın en çok görüldüğü yer okul kurumudur. Bireyler okulları, aileden sonraki sosyalleşme alanı olarak görür. Okulda öğretmenler

zamanın sınırlı olmasından dolayı bir konunun bütün yönlerini verememekte, bu nedenle de söz konusu konuyu bazı yönlerden ele alarak kısa ve genelleştirilmiş bir şekilde öğretmektedirler. Bu kısa ve genel ifadeler bireylerde kalıp yargı oluşumunu kaçınılmaz hale getirmektedir. Son olarak günümüzde sosyal sınıflandırmanın oluşumunu en fazla etkileyen şey kitle iletişim araçlarının kullanımıdır. İnternet, radyo, televizyon, film, gazete vb. araçlarla kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilmenin mümkün olduğu günümüzde bazı fikirlerle bireyleri etkilemek çok daha kolay hale gelmektedir. Bütün bu süreçler önyargı ve kalıp yargıların oluşumunu hazırlayan yaşantılardır (Işık, 2012).

Sosyal kimlik kuramının önemle üzerinde durduğu sosyal sınıflandırmada bireyler, diğer insanları birey olarak değil de toplumsal bir grubun üyesi olarak tanımlamaktadır. Bireyler, insanlar olarak değil de erkekler, kadınlar, Müslümanlar, yaşlılar, Ermeniler diye adlandırılırlar. Sosyal sınıflandırmanın en çok cinsiyet, etnik özellikler ve yaş temelinde gerçekleştiği görülmektedir. Sosyal sınıflandırma yoluyla, iki ve ya daha fazla sayıda insan bir grup olarak ele alınmaya başlandığında, bu grup artık diğerlerinden ayrı tutulur ve farklı olarak değerlendirilir (Bilgin, 1995).

Sosyal sınıflandırma, kalıp yargıların tohumunu atan süreçtir. Kalıp yargı, bireylerin toplumsal gruplara ilişkin bilgi, inanç ve beklentilerini içeren bilişsel bir yapıdır. Kısa boylu insanların kompleksli, sarışınların akıllı kıt, Kayserililerin cimri olduğuna ilişkin inançlar birer kalıp yargı örneğidir (Madran, 2012, s. 79).

İnsanların dünyayı sosyal sınıflandırma yoluyla algılamasının altında aslında son derece basit bir neden yatmaktadır. Bu süreç dünyayı ve insanları ayrı ayrı değerlendirip oluşturduğu bilgi fazlalığından insanların kendisini soyutlamasıdır. Sosyal sınıflandırmanın en önemli işlevi sosyal dünyayı yalınlaştırmak; algılama, hatırlama, düşünme ve tepki verme süreçlerini hızlandırmaktır (Spears ve Haslam, 1997).

Son olarak Allport, sosyal sınıflandırma (kategorilere ayırma) sürecinin beş önemli karakteristiği olduğunu belirtir (Allport'dan aktaran Harlak, 2000, s. 52).

- Sınıflandırma, gündelik yaşantımıza yol göstermek için birtakım kategoriler oluşturur.
- Sınıflandırma, zihnimizdeki klişeleri mümkün olduğu kadar bir sınıf içinde eritir.
- Sınıflama, ilgili nesneyi zaman kaybetmeden tanımamızı sağlar.

- Sınıflamalar az veya çok rasyonel olabilir.
- Sınıflandırmanın içerisinde fikir ve duygu yanı da bulunmaktadır.

Kavramın Özellikleri

Kalıp yargılar, insanların tarafsız ve dengeli düşünmesini engelleyen kör noktalarlardır. Bu kör noktalar insanların kategorik düşüncelerinin sonucu olduğu için değişime karşı oldukça dirençlidirler. Olumsuz birtakım kalıp yargıların insanlarda kalıplaşmış düşünme biçiminden sıyrılıp dışarıya doğru bakmalarını zorlaştırdığı, kişinin çevresini ve dünyasını sadece kendi belirlediği kategorilere göre tanımasına ve onu kalıplar haline getirmesine neden olmaktadır. Olumlu olarak kalıp yargılar ise, bilgi ve düşünmede ekonomik olmasından ve savunma yöntemi geliştirme işlevinden bahsedilmektedir (Harlak, 2000).

Kalıp yargılar, insanları birtakım türlere, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlardır. Belli özelliklerin belli gruplarda mevcut sanılmasını ifade eder. Bu özelliklerin her zaman gerçeğe ve olumlu kanıtlara dayanmaksızın sadece mevcut gruplarda bulunması gerektiğine inanır. Bir başka ifade ile kafamızdaki düşünceleri sadeleştiren birtakım zihinsel imgeler, basmakalıp düşüncelerdir (Tezcan, 1974).

Kalıp yargıların toplum hayatında işlev hale gelmesi birtakım ayrışmaları da beraberinde getireceği için üzerinde çok dikkat edilmesi gereken bir konudur. Birtakım kalıp yargıların doğruluk payı taşıması ve olumlu olması genelleme yapılmasını tetikler niteliktedir. Yapılan genellemelerin daha sonraki boyutları kontrol edilmez ise toplumda ayrımcılık kavramını ortaya çıkartmaktadır. Kalıp yargılar zamanla grubun tüm üyelerini aynılaştırdığı ve insanları bireysel niteliklerinden soyutlayarak damgalanmış bir grubun üyesi haline getirdikleri zaman, birçok alanda ayrımcılığa neden olur. Örneğin Roman/Çingeneler arasında hırsız olanlar bulunmaktadır. Kalıp yargıların etkisiyle bir Roman/Çingene iseniz iş bulmanız zordur. Dünyanın en dürüst Roman/Çingenesi olsanız da insanlar sizi kafalarındaki kalıp yargılarla değerlendirirler (Çayır, 2012).

Mahmut Tezcan kalıp yargıların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (Tezcan, 1974, s. 9-11).

1- Kalıp yargılar ayırıcı niteliğe sahiptir. Özellikle tutumların davranışa dönüştüğü zaman etkili olup insanlar arası çatışma sürecini başlatır.

- 2- Amiyane bilgiye dayandıklarından sözlü kültüre dâhil ürünlerdir.
- 3- Tahmini veya duygusal bir durumu ifade eder ve insanların değer yargısı niteliğindedirler.
- 4- Kalıp yargılar toplumdan, gelenek ve göreneklerden veya kişisel eğilimlerimizden meydana gelir ve basmakalıp değer yargıları biçiminde davranış geliştirilir.
- 5- Kalıp yargılar genellikle yanlış önyargılardır. Gerçeğin yargısından çok daha az bir gerçeği ifade ederler. Örneğin; "Savaşçı İrlandalılar", "Duygusal İtalyanlar", "Duygusuz İsveçliler", "Haylaz Zenciler", "Açgözlü Yahudiler" gibi ifadeler birer kalıp yargıdır.
- 6- Ya olumlu ya da olumsuzdur. Örneğin "Amerikan zencileri cahil insanlardır" dediğimizde bu olumsuz nitelikte bir kalıp yargıdır. "Fransız kadınları entelektüeldir" veya "Amerikan kadınları neşelidir", "Meksikalı kadınlar güzeldir" dediğimizde ise, olumlu nitelikte kalıp yargılama yapmış oluruz.
- 7- Kalıp yargılar kısmen basit bilgilerdir. İnsanların zihninde tartışma konusu olan sorun hakkında bilgi edinilmesini ve kişisel bir kanaat oluşturmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca toplumda köklü halde bulunan peşin hükümleri beslemektedirler. Böylece gerçeğe ters düşen durumları varmış gibi gösterirler. Ülkemizdeki bazı olaylardan sonra "Türkiye'de turistler öldürülür" kalıp yargısı da buna örnek gösterilebilir.

Kavramın Gelişimi

Kalıp yargılar iki doğrultuda gelişirler (Tezcan, 1974, s.13):

- 1- Genelleştirme eğilimi: Bir veya birkaç kişinin özelliklerini, onunla aynı kategoride bulunan bütün kişilerde aynı olduğunu düşünmektir. Örneğin kısa boylu, haylaz bir çocuğu olan birinin, bütün kısa boylu çocukların haylaz olduğunu sanması gibi. Burada yaşantı sahibi olduğumuz bir durum üzerinden, geniş bir kitle için fazla düşünmeden duygusal bir tutumla genelleştirme yapmak söz konusudur. Genelleştirme işlevinin olumlu ve olumsuz özelliklerin bahsetmek mümkündür. Olumlu işlevleri arasında pratik düşünme ve zamandan tasarruf etme gibi özellikler mevcut iken olumsuz işlevleri de toplum ya da gruplar arası ayrımcılık oluşturmaktır.
2. Özelleştirme eğilimi: Bir ülke, grup veya durumla ilgili sahip olduğumuz bir kanıyı o ülke, grup veya durumdan olan bir kişiye uygulamamızdır. Örneğin, ülkemizde bulunan

İsrail vatandaşı bir sporcunun ısıklanması verilebilir. Cantril ve Buchanan (Cantril ve Buchanan'dan aktaran Tezcan, 1987) bir ulus hakkında, herhangi başka bir ulusun ortaya attığı kalıp yargıları şu nedenlerle açıklamaktadır.

- * Bir ulusun başka bir ulusla dostluk duygusu veya dostça olmayan duyguların varlığı
- * Bir ulus ile diğer ulusun devletlerarası ilişkileri
- * Bu ulusların devletlerinin tarihi geçmişi
- * Ulusların birbirlerinin dillerini anlayıp anlamamaları
- * Geleneksel olarak tarafsızlık olarak belirtmektedir.

Kavramın İşlevleri

Kartarı, kalıp yargıların bilişsel, ruhsal ve toplumsal olmak üzere üç ayrı işlevinden bahsetmektedir (Kartarı, 2001).

1- Kalıp yargıların bilişsel işlevi gündelik yaşamda elde edilen bilgileri ve her yeni karşılaşılan olayı, durumu, kişiyi, grubu sınıflandırıp zihin haritamıza yerleştirmektir. Kalıp yargıların bilişsel işlevi sayesinde insanlar daha hızlı ve kolay kararlar alabilmekte fakat aldıkları kararları aşırı genelleme yoluyla bazen bir gruba bazen de bir topluma yansıtabilmektedirler.

2- Kalıp yargıların ruhsal işlevleri insanların zihinlerinde var olan imgeler sayesinde karşılaştığı yeni bir durumu çok rahat yorumlayabilmesidir.

3- Kalıp yargıların toplumsal işlevleri ise grup içi, gruplar arası ve bazen bir toplum olarak bağlılık ve aidiyet duygularını geliştirme olarak tanımlanabilir.

Hogg ve Abrams ise kalıp yargıların bireysel ve sosyal olmak üzere iki ana başlık altında işlev gördüğünü söyler (Hogg ve Abrams, 1988).

1- Kalıp yargıların bireysel işlevlerini kendini olumlu olarak değerlendiren ve kendi zihinsel süreçlerine göre hazırlanmış bir dünya olarak tanımlamaktadır.

2- Toplumsal işlevlerini ise bunalıma neden olan toplumsal ve fiziksel olayların nedenlerinin anlaşılmasına yardım eden, toplumun eylemlerini rasyonelleştiren ve

toplumsal gruplar arasındaki farklılıkları belirleyen ve diğer gruplardan üstün olduğunu vurgulamak olarak tanımlamıştır.

Kalıp Yargıların Meydana Gelişinin Açıklayan Yaklaşımlar

Bireylerin kalıp yargıları erken yaşlarda edindiğini aile, arkadaş, okul, medya ve sosyal gruplar aracılığıyla öğrendikleri bilinmektedir. Bireylerin edindikleri bu kalıp yargıların oluşumunu Hortaçsu, (1998) bilişsel ve güdüsel olmak üzere 2 ana temel yaklaşımda incelemiştir. Şimdi bu yaklaşımları yakından inceleyeceğiz.

Bilişsel Açıklamalı Yaklaşımlar

Yanılgısal İlişki Yaklaşımı

Kalıp yargıların insanların bilgi-işlem süreçlerinin özellikleri ile bağlantılıdır. Yanılgısal ilişki gözlemcilerin gerçekte aralarında ilişki bulunmayan iki olay arasında bir ilişki algılaması veya iki olay arasındaki ilişki düzeyini abartması durumudur. Bu yanılgı nadir görülen iki durumun birbiriyle ilişkisi durumunda ortaya çıkmaktadır. Yanılgısal ilişki kişilerin duygu ve düşünceleri ile kişilerin toplum içerisindeki konumlarından etkilenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Hortaçsu, 1998).

İstatistiksel Bilgi Kullanımından Kaynaklı Yaklaşım

İnsanların iki farklı grubu eşit olmayan durumlarda karşılaştırırken bir gruba ait özelliklerin diğer gruba kıyasla göz ardı edildiğini söylemektedir. Örneğin ülkemizde üniversite giriş sınavlarında batı bölgeleri doğu bölgelerine göre daha başarılıdır. Bunun nedenini sınava giren öğrencilerde aramak batıdaki okullar ile doğudaki okulların niteliklerini göz ardı etmek demektir. Bu bilgilerin bütün boyutlarını ele almadan yapılan kalıp yargılar istatistiksel bilgi kullanılmasındaki yetersizlikten kaynaklanan kalıp yargılardır.

Örneklerden Geliştirilen Kalıp Açıklamalar Yaklaşımı

Bu açıklamada bireyler, belli bir kategoriye ayırdıkları insanların değişik özelliklerini görmeleri sonucunda farklı özelliklerin aynı kategorideki tüm insanlarda mevcut sanılmasını ifade etmektedir. Ülkemizde bazı Kayserililerin ticaret ile uğraşması ve ticaret konularından iyi anlaması sonucunda bütün Kayserililerin ticarettten iyi anlar kalıp yargısını edinilmesi bu konuya örnektir.

Özellik Soyutlama Modeli Yaklaşımı

İnsanlar belli bir kategorinin üyesi olan kişilerle karşılaştıklarında, o kategorinin özelliklerini karşılaştıkları kişiye göre belirler ve o özellikleri soyut olarak o grup insanla ilişkilendirirler. Böylelikle o kategoriye uygun bir kalıp çıkarır ve karşılaştıkları kategori üyesi insanlara belirledikleri kalıp düşüncenin etkisi altında davranırlar. Buna örnek olarak ta maç izlemeye giden tarafsız bir kişinin takım taraftarlarının etkisiyle takımı destekleyip sloganlar atması verilebilir.

Güdüsel Açıklamalı Yaklaşımlar

İnsanların Kendilerini Olumlu Değerlendirme İsteği

Bu açıklamaya göre insanlar kendilerini belirli bir gruba aidiyet hissi duyar ve ait oldukları grubun diğer gruplardan veya insanların konumları gereği kendine rakip olarak gördükleri insanlardan üstün olmak isterler. İnsanlar kendilerini diğer insanlarla kıyaslayıp kendi üstün özelliklerinin ön plana çıkarmasıdır. Yani insanların diğer insanlardan iyi olabilmesi için, başkalarının göreceli olarak daha kötü veya değersiz olması gerekir (Hortaçsu, 1998, s. 248).

Toplumsal Sınıflandırma Kuramı

Tajfel ve Turner (1986) kalıp düşüncelerin oluşmasına ilişkin yaptıkları toplumsal sınıflandırmanın temelinde, kişilerin kendilerini beğenme gereksinimlerinin yattığını ifade

eder. Bu açıklamanın temel varsayımı, insanların kendi kimliklerinin yanı sıra bir de toplumsal kimliklerinin olduğudur. Kişiler toplumsal kimliklerini belirleme de kendisine yakınlık duyduğu ve aynı duyguları paylaştığı kişilerin oluşturduğu grupları seçerler. Birbirlerini tanımayan ama sadece tuttıkları takımın adı diye oluşturdukları toplumsal gruplar buna örnek verilebilir.

Davranışsal Etkileşim Modeli Yaklaşımı

Davranışsal etkileşim modeli kalıp yargıların nedenini insanların benlik duygularını yükseltmek için değil durumsal çıkarlarına korumak amaçlı olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, bir insanın yaşamı düşman olduğu bir grubun elindeyse bu gruba karşı olumlu tavır sergileyecek veya kendi grubunun elindeyse onu üstün tutacak ve diğerlerine karşı olumsuz düşünce ve tutumlar geliştirecektir (Harlak, 2000, s.69).

Toplumsal Düzendeki Kaynaklanan Açıklamalı Yaklaşım

Farklı gruptaki insanların meslek, barınma, yiyecek ve sosyal konum gibi kısıtlı kaynaklar için yarışması grup bireylerinin birbirlerine birtakım olumsuz kalıp yargılar geliştirmesine neden olmaktadır. (Hortaçsu, 1998, s.252). M. Sherif'in 1961 yılında "Hırsızlar Mağarası" adlı araştırması ile çocuk gruplarıyla yaptığı kamp sonucunda kalıp düşüncelerin gruplar arası çıkar çatışmaları sonucu ortaya çıktığı görülmüştür (Sherif ve Sherif, 1993).

Kalıp Yargıların Davranışlar Üzerindeki Etkileri

Kalıp yargılar bilişsel ve duygusal süreçler olarak ifade edilsede insanları birtakım düşüncelere göre yargıladığı için insanlar arası ilişkilerde önemli sonuçlara neden olmaktadır. İnsanların kategorik ve şematik düşüncelerinin sonucu olduğu için değişime karşı oldukça dirençlidirler. Herhangi bir kişiyle ilgili edinilen bilgi, o kişinin ait olduğu toplumsal gruba ilişkin kalıp yargılarla uyumlu veya uyumsuz olabilir. Örneğin Ayşe hanımın iyi yemek yaptığı, ev işlerinde pratik olduğu ve elektrik işlerinde son derece başarılı olduğunu bilen biri Ayşe hanımın özelliklerini söylerken cinsiyetçi kalıp yargıların

etkisi ile ilk ikisini hatırlayıp diğerini hatırlamaz. Bu gibi durumlarının tamamında kalıp yargıyla uyumlu bilgi hatırlanıp diğer bilgi hatırlanmayacaktır. Yapılan araştırmalar, insanların bazı durumlarda kalıp yargıyla uygun bilgileri anımsamakla kalmayıp, edinecekleri yeni bilgilerin de kalıp yargılardan kaynaklanan beklentileri doğrular biçimde olmasını seçtiklerini göstermiştir (Hortaçsu, 1998).

Kalıp yargıların, bir grubu diğer gruplardan (olumlu ya da olumsuz bir biçimde) ayırma, farklılaştırma ve ayrı değerlendirme gibi işlevleri vardır. Kalıp yargıların davranış olarak çıktısı ayrımcılıktır (Bilgin, 1994). Ayrımcılık, herhangi bir kişinin önyargılı olduğu bir kişi ya da gruba karşı olumsuz davranmasıdır. Allport'a göre (1954) ayrımcı davranışlar şöyle sınıflandırılabilir:

Karşı Olmayı İfade Etme: İnsanların önyargıları sayesinde karşılıklı olarak tartıştıkları durumudur.

Uzak Durma: Önyargının daha yoğun olduğu durumlarda ise, birey hoşlanmadığı veya önyargılı olduğu kişi ve gruplarla bir arada olmaktan kaçınır.

Ayrımcılık: Kişi önyargılı olduğu grupların iş, konut, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yararlanmasına ve politik haklarını kullanmasına karşı olma ve fiili müdahale geliştirme durumudur.

Fiziksel Saldırı: Önyargılı olunan gruba karşı şiddet ya da şiddet sayılabilecek bazı saldırılarda bulunma durumudur.

Sosyal Dışlama: İnsanların yaşamlarını sürdürmesi için ekonomik kültürel ve sosyal haklarından mahrum kalmaları ve toplumla olan ilişkilerinin bitme noktasına gelme durumuna denilmektedir.

Yok Etme: Linç etme, ortadan kaldırma olayları buna örnek olarak verilebilir.

Kalıp Yargıların Etkilerinin Azaltılması

Toplumsal birlikteliği ve barışı sağlamanın önünde en önemli engellerden biri olan kalıp yargıların etkisini en aza indirmek devletler için hayati önem taşımaktadır. Kalıp yargılar sosyal kategori ve şemaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı için tamamen ortadan kaldırmak imkânsızdır. Ancak etkisini en aza indirmek ve değişmesini sağlamak için

birtakım modeller geliştirilmiştir. Bunlardan biri *defter tutma modelidir*. Bu modele göre kalıp yargıyla çelişen bilgiler birikerek kalıp yargıyı yavaş yavaş değiştirir. İkinci model *değişme modelidir*. Kalıp yargıyla çelişen önemli ve çarpıcı bir örneğin kalıp yargıyı değiştirmesini ifade etmektedir. Kalıp yargıların nasıl değişeceğini açıklayan üçüncü model ise *alt kategori oluşturma modelidir*. Bu model kalıp yargılarla çelişen bilgilerin alt kategoriler oluşturacağını ve oluşturulan bu alt kategoriler sayesinde kalıp yargıların değişebileceğini söylemektedir (Hortaçsu, 1998).

Kalıp yargı ve önyargıların etkisini azaltmak için ortaya atılan bir değer öneri ise *toplumsal temas hipotezidir*. Bu hipotez şu genellemeye dayanır: çeşitli gruplardaki insanlar arasında iletişim ve etkileşim eksikliği önyargı ve kalıp yargıları oluşturuyorsa bu çeşitli gruplarda toplumsal teması kurmak ve insanların birbirlerini tanımalarına sağlamak önyargı ve kalıp yargıların azalmasını sağlayabilir (Pettigrew, 1998). Toplumsal temas hipotezi uygun koşullar sağlanırsa önyargı ve kalıp yargıları azaltmak için kullanılabilecek en etkili yöntemlerden bir tanesidir. Farklı gruplardaki bireylerin bir araya gelerek etkili bir iletişim kurması ve empati yaparak diğer bireyleri anlamaya çalışması önyargı ve kalıp yargıların etkisinin azalmasına sağlayabilir. Toplumsal temas hipotezinin olumlu etki yaratması için şu noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir.

- Temas, etkileşimden ziyade işbirliği gerektiren birliktelikleri ve gündelik etkinlikleri içermelidir.
- Bütünleşme ve temas, resmi kollardan kurumsal olarak yürütülmelidir.
- Temasta bulunan kişiler ya da gruplar eşit statüde olmalıdır. Eşit olmayan statülerin kalıp yargıları doğrulaması ve önyargıları güçlendirmesi söz konusu olduğu için dikkat edilmesi gerekmektedir.

Kalıp Yargı (Stereotip) ve Önyargı Arasındaki İlişki

Önyargı, sıklıkla kalıp yargıyla (kalıp yargılar) karıştırılır. Önyargı ve kalıp yargı birbirinden farklı, ama birbirini tamamlayan iki kavramdır (Allport, 1954; Bilgin, 2014, Göregenli, 2012; Işık, 2012, Parker, 2006; Silberman, 2011). Bu iki kavram aslında sosyal gerçekliği olduğu gibi ortaya koymaktadır. Kalıp yargılar da önyargılar gibi insanların zihinlerinde oluşturdukları imgesel gerçekleri toplumsal hayatta işlevsellik kazandırma

sürecidir. Göregenli (2012) kalıp yargıları, “belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler, atıflar bütünü olarak zihnimizde oluşturduğumuz imgeler” olarak tanımlamaktadır. Bu imgeler insanların gerçek hayatta yaşadıklarının zihinlerine yansımalarından oluşmaktadır.

İnsanlar karşılaştıkları yeni bir durum karşısında ne yapacaklarını tam olarak kestirmekte zorlanmaktadır. Yeni karşılaşılan bu durumlara insanların zihinlerindeki birtakım çağrışımlar ve imgeler, insanların davranışlarına yön veren en önemli etkidir. Böylece karşılaşılan yeni durumlara verilen tepkiler insanların zihinlerindeki birtakım kalıp yargılardan oluşmaktadır. Kalıp yargılar, yeni durum ve bilgileri hızla sınıflandıran basitleştirme ve genellemeler oldukları için konu, durum, olay, kişi ya da grup hakkında yanlış çıkarımda bulunmaya neden olabilmektedir. Ulaşılan bu yanlış sonuçlar önyargıların oluşumunu tetikler niteliktedir. (Göregenli, 2012; Kağıtçıbaşı, 2010). Örneğin Japonların bazılarının çalışkan olmasının bütün Japonların çalışkan olduğu kanısını veya Arapların bazılarının temiz olmaması bütün Arapların temiz olmadıkları çağrışımlarını zihnimizde oluşturmaktadır. Örneklerde görüldüğü gibi kalıp yargıların olumlu ve olumsuz yönleri, bireylerin ve toplumların davranışlarını etkilemektedir. Kalıp yargılar zaman içinde önyargıları oluşturmakta, bu önyargılarsa olumsuz davranışlara dönüşerek dış grubu ekonomik, politik ve sosyal alanda dezavantajlı bir duruma sokan toplumsal dışlamaya diğer bir tabir ile ayrımcılığa (diskriminasyon) yol açmaktadır (Bilgin, 1996, s. 98).

Son olarak Bilgin (2014) Kalıp yargıları zihnimizdeki temsiller ve algı düzeyinde yer alan bir bakış çerçevesi olarak tanımlarken önyargıları ise hemen ardından oluşan değerlendirme ve yargı oluşturma düzeyi olarak belirtmiştir.

Kalıp Yargılar ve Eğitim

Eğitim bireylerde belirli programlar dâhilinde istendik davranışlar geliştirme işidir. Eğitim sayesinde bireyler içerisinde yaşadığı topluma daha hızlı ayak uydurmaktadır. Eğitim, karşılaşılan sorunları ortadan kaldırıp bireylerin çevrelerine daha sağlıklı uyum sağlamasına yardım etmektedir. Kepenekçi (2000) eğitimi yalnızca geleneksel bilgilerin aktarılmasından ibaret değil bireyleri toplumsal yaşama aktif olarak hazırlayan birer süreç olarak tanımlamıştır. Yaşadığımız çevre karmaşık bir yapıdan oluşmaktadır. İnsanlar bu

karmaşık yapıyı daha iyi anlamlandırmak için eğitime ihtiyaç duyarlar. Eğitim insanların ihtiyaçlarını karşılayan ve çağın gereklerine ayak uyduran değişken bir yapıdan oluşmaktadır. Eğitim, yaşam boyu devam eden bir süreçtir ve her yaşta alınabilmektedir. Eğitim bireylerin bilme, anlama ve işe koyma becerilerini geliştirir. Bireyleri çağın gerektirdiği koşullara göre yetiştirme işlevini üstlenen eğitim, milletlerin ve devletlerin hayatlarını devam ettirmesinde çok önemli bir konuma sahiptir. Devletler, yetiştirmek istediği insan modeline eğitim sayesinde yön vermektedir. Devletlerin devamını sağlama da önemli paya sahip olan eğitimin içeriğinin önemle ve özenle seçilmesi gerektiği muhakkaktır. Gelişli, (2006) eğitimin temel amacını toplumdan aldığı yetişmemiş, yetişmekte olan ya da yetişmiş bireylere bilgi, tutum ve beceri kazandırarak onları topluma hazırlamak olarak tanımlamıştır. Eğitim devletlerin gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir. Gelişmiş devletler eğitime çok büyük yatırım yapmaktadır. Devletin devamlılığını sağlayacak bireylerin yetiştirilmesi, eğitimi devlet politikasının merkezine koymaktadır. Devletin eğitim politikasını belirlerken çok dikkat etmesi gerekmektedir. Farklılıkların bir arada yaşayabildiği bir toplum oluşturma bağlamında farklılıkların kısıtlama yerine zenginlik olarak algılandığı ilerlemeci bir eğitim ortamı kurgulayabilmenin, Türkiye'nin toplumsal dönüşüm sürecinin demokratikleşme fırsatına dönüşmesi açısından gerekliliği çok önemlidir (Ayan Ceyhan, 2012). Farklılıklara saygı duyan, eşitlik ilkesine önem veren, her türlü etnik köken, dil, din, cinsiyet, engellilik vb. ayrımı gözetmeksizin her kesimi kucaklayan, bilimsel temele dayanan, çağın gerektirdiği koşulları içerisinde sentezleyerek bir eğitim sistemi oluşturulması çok önemlidir. Eğitimin kalıp yargı, önyargı ve ayrımcılık gibi kavramlar açısından kendisini soyutlaması gerekmektedir. Toplumsal anlamda eşitsizliğe yol açan bu kavramlar birey-devlet ilişkisini zayıflamasına neden olabilmektedir. Aşağıda bu alanla ilgili alan yazını incelediğimizde karşılaştığımız bazı kalıp yargı, ayrımcılık ve ön yargılardan bahsedeceğiz.

Engelliler eğitim, istihdam ve sosyal yaşamın dışında bırakılmasına neden olan tutumların, toplum tarafından çoğu zaman acıma, merhamet etme duygularıyla açıklanmaktadır. Toplum engelli bireyleri, kendi kendine yeten bireyler olarak değil de, merhamet edilmesi gereken, üretim süreçlerine katılmasına gerek olmayan, ekonomik vb. gereksinimlerinin birilerinin yardımlarıyla yerine getiren bireyler olarak konumlandırmaktadır. Ancak bütün bu davranış kalıplarının, psikolojik, sosyolojik ve hukuki irdelemeler süzgecinden geçtiğinde, engelliye dışlayan, yok sayan ve ötekileştiren sonuçlar doğurduğu açıkça görülmektedir. Nitekim eğitim alanındaki ayrımcı uygulamalar, üniversite sınavlarında

dahi yaşanmıştır. 2009 yılı Üniversite Seçme Sınavı Kitapçığında İstanbul Aydın Üniversitesi, engelli öğrencilere hizmet verme olanaklarının bulunmadığını ifade ederek, engelli öğrencilerin İstanbul Aydın Üniversitesi'ni tercih etmemelerini talep etmiştir. Engelliler konusunda faaliyet gösteren dört derneğin, ayrımcılık iddiasıyla konuyu savcılıklara intikal ettirmesinin ardından ÖSYM, YÖK ve üniversitenin yetkilileri söz konusu ifadelerin kitapçığa 'sehven' girdiğini belirtmişlerdir (Ayan Ceyhan ve Koçbaş, 2011).

Devlet 1996'da Pekin Deklarasyonu çerçevesinde kadın okuryazarlığının 2000 yılına kadar yüzde 100'e çıkarılmasını taahhüt etmiş olmasına rağmen UNESCO verilerine göre Türkiye, 2015 yılına kadar ilk ve ortaöğretimde cinsiyet eşitliğini gerçekleştirememeye riskini taşıyan ülkelerden biridir.

Ayan Ceyhan ve Koçbaş (2011)'in öğretmenlerle yaptıkları bir araştırma da o zamana kadar edinilmiş olmasını beklediği bir kazanımı bir öğrencinin hâlâ edinmemiş olduğunu görmesi üzerine öğretmenin ders sırasında dönerek, "Ben böyle sınıf hayatımda görmedim. Çok ilginç. On senelik öğretmenim. Ben böyle şey görmedim. Romanlara özgü bir şey olsa gerek," şeklinde bir yorum yaptığı ve aynı öğretmenlerin roman vatandaşlar hakkında birtakım olumsuz kalıp yargılar içerisinde olduğu belirlenmiştir.

Bir diğer örnek de Osmaniye'de 2010 Lisans Yerleştirme Sınavı'na giren Z.A. başörtüsünün üzerine peruk takmanın yasak olması gerekçesiyle sınava alınmamıştır. İddiaya göre A.'nın sınav salonundaki görevli kişi peruk takabileceğini, ancak kulaklarının görünmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine salondan ayrılan A, sınava perukla girmesine izin vermeyen görevli hakkında suç duyurusunda bulunmuştur.

Yine İnandı, Özkan, Peker, ve Atik (2009)'in Kadın Öğretmenlerin Kariyer Geliştirme Engelleri adlı araştırmada kadın ve erkek öğretmenlerin görüşlerine göre ilköğretim okullarında çalışan kadın öğretmenlerin kariyer yapmaları önündeki engelleri belirlemeye çalışmışlardır. Kadın öğretmenler, erkek öğretmenlere göre toplumsal cinsiyet kalıp yargıların kadınların kariyer yapmaları önünde daha fazla engel taşıdığını ifade etmektedirler. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) nezdinde kadınların kariyer yapmalarına uygun ortamların yaratılması, gerekli hizmet içi eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi ve onları kariyer yapmaları konusunda cesaretlendirmelidir. Toplumsal cinsiyet, kalıp yargıların kırılması ve kadın öğretmenlerden yönetici olarak da yararlanılması eğitim sistemine farklı bakış açısı ve farklı yönetim etkinlikleri kazandıracaktır.

Kalıp Yargılar ve Ders Kitapları

Çağımızda toplumlar sürekli değişim ve gelişim içerisindedir. Bu değişen ve gelişen toplumlara ayak uydurmak, içerisinde yaşadığı çağı iyi okumak bireylerin temel görevleri arasındadır. Bireylerin bu temel görevleri yerine getirmede eğitime çok büyük iş düşmektedir. Eğitimin toplumun ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte olması toplumun kalkınmasında ve iyi bir seviyeye gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim öğretim programlarının en önemli çıktılarından biri ders kitaplarıdır (Ceyhan ve Yiğit, 2003; Gülersoy, 2013; Pingel, 2003; Semerci, 2004; Yaşar, 2005). Günümüzde eğitim öğretim etkinliklerinde en çok kullanılan materyal şüphesiz ders kitaplarıdır. Yapılan araştırmalarda öğrencilerin sınıftaki zamanlarının yaklaşık yüzde 80'nini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadır (Shannon'dan Aktaran Ç. Semerci ve Semerci, 2004). Bu amaçla hazırlanan ders kitaplarının niteliklerinin öğrencilerin seviyesine uygun olması, anlaşılır olması çok önemlidir. Ders kitapları güncel olmalı, öğrenci merkezli olmalı ve hazırlanan metinler ve görseller program geliştirme ilkelerine uygun hazırlanmalıdır (Gülersoy, 2013). Hazırlanan kitaplar toplumdan kopuk olmamalı, onların sorunlarına yer vermeli, hazırlanan metin ve görsellerin basmakalıp ifadeler içermemesi gerekmektedir (Pingel, 2004). Ders kitaplarının toplumun her kesimini kucaklayan ifadelerden oluşması gerekmektedir. Ayrımcılık ve fırsat eşitsizliğine neden olabilecek ifadelerden kaçınılmalı, objektif ve bilimsel bir dil kullanılarak yazılmalıdır. Ders kitapları oluşturulurken toplumu ve bireyleri ilgilendirdiği için kalıp yargılardan ve ayrıştırıcı ifadelerden kaçınılmalıdır. Farklılıklarla birlikte yaşamının önemine vurgu yapılmalı, bireyleri hiçbir şekilde birbirinden ayırmamalıdır.

Ders kitabı ile ilgili alan yazınına baktığımızda ise daha çok cinsiyetçi ayrımının çalışıldığı ve ders kitaplarında cinsiyet ayrımı yapıldığı, yeni yazılan kitaplarda ise bu oranın azaldığı ifade edilmektedir (Çayır, 2013; Çotuksözen, Erzan ve Silier, 2003; Gümüsoğlu, 2013; Güvenli ve Tanrıöver, 2009; Tanrıöver, 2003)

Gümüsoğlu'nun (2013) yaptığı bir çalışmada ders kitaplarımızın cinsiyet rollerini sağlıklı bir temelde inşa ettiğini ifade etmektedir. Kadının insan hakları konusunda erkeğe göre daha az duyarlı olduğunu söylenmektedir. Ayrıca ilköğretimden lise son sınıfa kadar okutulan ders kitaplarının büyük çoğunluğu bilimsel bir dil ile yazılmamakla birlikte ders kitaplarında görsel öğelerin seçiminde belirli bir düzenin olmadığını belirtmiştir.

Ders kitaplarındaki cinsiyetçilik ile ilgili kalıp yargıların giderek azaldığı, yerine daha eşit bir dilin ve görsellerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Zira Sosyal bilgiler ders kitaplarında aile içi yardımlaşmanın önemi vurgulanırken “Evde işbirliği içerisinde annemize ve babamıza yardımcı olursak işlerimiz kısa sürede biter birlikte daha fazla zaman geçiririz” ifadeleri yer alırken, aynı konunun görselinde evinin temizliğine yardım eden baba görseli örnek bir uygulama olarak gösterilmektedir (Sosyal Bilgiler 5, 2. Kitap, Pasifik, s.47)

Ders kitaplarında engellilerin ifade ediliş biçimleri de kalıp yargı açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur. İncelenen alan yazınında ders kitaplarındaki engellilerin anlatımında kullanılan dilin yeni kitaplarda daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Ancak ders kitaplarında kullanılan birtakım yanlış ifadelerin engelliler hakkında insanlarda kalıp yargı oluşturmaya muhakkak bir gerçektir. Ders Kitaplarında engellilerin kusurlarına ve eksikliklerine rağmen gibi birtakım kalıp sözlerle başlaması geleneği halen devam etmektedir. Bu anlayış insanların engelliliğe dair kalıp yargılar taşınmasına neden olmaktadır. Hayat bilgisi ders kitabında anlatılan doğuştan görme engelli ressam Eşraf Armağan’ın okula gitmeme sebebini engelinden dolayı olduğunu belirtilmiştir. Bu konu kitapta anlatılırken “Her şeye Rağmen” başlığı ile verilip engelliler hakkında birtakım olumsuz kalıp yargılar oluşturur niteliktedir (Hayat Bilgisi 3, MEB, s. 118). Bir başka örnekte Türkçe ders kitabında engelli bir bireyin yazmış olduğu mektupta sokağa çıkamayan küçük bir çocuğun sokağa çıkamama nedenini yürüyememesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Metnin içerisinde kendi bulunduğu duruma razı olduğunu ve sabretmesini bilmeyen birisinin bu duruma katlanamayacağını anlatması, engelli bireyler hakkında kalıp yargılar oluşturacak şekildedir. Aynı metinde bacakları sakat olan bireyin gözlerinin gördüğü, kulaklarının duyduğu için şanslı olduğunu belirtmesi, görmeyen ve duymayan engelli bireyler için olumsuz örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkçe 7, Pasifik, s. 21).

Ders kitaplarındaki görsel ve metinlerde bazı mesleklere ait kalıp yargılar olduğu gözlemlenmektedir. Bazı mesleklerin cinsiyete dayandırıldığı ve kadınların iş hayatında az temsil ediliyor algısının yanı sıra temsil edilen kadınların da öğretmen veya sekreter gibi temsil edildiği görünmüştür. Türkçe ders kitabındaki şu ifade mesleklere atfedilen kalıp yargılar açısından önemlidir. “Geçen hafta okulumuza doktor amcalar geldiler ve aşı olmamızı söylediler”(Türkçe 4, MEB, s.17). Doktorluk mesleğinin erkeklerle özdeşleştiren ifade yerine doktorlar geldi ifadesinin kullanılması daha uygundur. Sosyal bilgiler ders

kitaplarındaki “Sağlam temel, sağlam evler/Sözüm size mühendis beyler/Sağlam yapın binayı/Yıkılmasın kentler köyler” (Sosyal Bilgiler 5, 1. Kitap MEB, s. 27) ifadesinin mesleki kalıp yargı oluşturma riskinin olduğu metnin “Sözüm size mühendisler” olarak değiştirilmesi daha uygundur.

Kalıp Yargılar ve Sosyal Bilgiler

Türkiye’de 2005 yılında yenilenen Sosyal bilgiler öğretim programını geliştiren komisyon tarafından yapılan Sosyal bilgilerin tanımı şu şekildedir:

Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi (MEB, 2005).

Komisyonun bu tanımı, bu alanda yapılan en kapsamlı tanımdır. Yapılan tanıma göre Sosyal bilgilerin iyi bir vatandaş yetiştiren, farklı sosyal bilimleri sentezleyen, bireylerin geçmişi ile geleceği arasında bir köprü vazifesi kuran bir ders olduğu vurgulanmıştır.

İlk olarak ABD’ de görülen Sosyal bilgiler dersinin yaşanan sosyal problemlere karşı bireyleri temel sorumluluklarını bilen vatandaş olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Barth, 1977). ABD’ de Sosyal bilgiler programını hazırlamak için kurulan Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyinin (National Council for the Social Studies) tanımına göre Sosyal bilgiler:

Bireylerin vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla, sosyal ve beşeri bilimleri kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul müfredat programı içerisinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji ile birlikte; beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden uygun içerikler üzerinde, düzenli ve sistematik bir çalışma alanı sağlayan bir bilimdir (NCSS, 1994, s. 3).

Yapılan bu tanımlamalara göre Sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisi ile toplumsal sorunlara çözüm üreten ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getiren iyi bir vatandaş yetiştirmek temel amaçları arasında gösterilir.

Ders kitapları eğitimcilerin en çok kullandığı materyaldir. Hazırlanan ders kitaplarının bireylerin gelişim düzeylerine ve algı seviyelerine uygun olmalı, anlatılmak istenilen açık olarak ifade edilmeli ve bireylerde anlam belirsizliğine yol açmamalıdır. Ders kitaplarının içeriğindeki metinler ve görseller çok önemle seçilmesi gerekmektedir. Bireylerde herhangi bir önyargı ve kalıp yargı oluşturacak ifadeler bulunmamalıdır. Eğitim-öğretim

etkinliklerinin önemli bir boyutunu oluşturan ders kitapları bilimsel ifadelerden oluşmalıdır. Bireylerde bir gruba veya bir topluma karşı olumsuz düşünce ve davranış geliştirecek ifadelerden uzak olmalıdır.

İlköğretimin önemli derslerinden biri olan Sosyal bilgiler ders kitaplarının iyi bir toplum yetiştirilmesi için içeriğinin çok iyi hazırlanması gerekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinin sürekli bir şekilde sorgulanması gerekmektedir. Çünkü sosyal olan her şeyle bağlantılı olan bu ders çağın getirdiği koşullara kendini en iyi şekilde hazırlamak zorundadır. Küreselleşen dünyada değişimin ve yeniliklerin ders kitaplarında yerini alması dünyayı daha anlamlı hale getirecektir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının hangi bilgi, beceri ve değer ile donatılacağı; bilgiyi kullanma, yaratıcı ve eleştirel düşünme, sorun çözme, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etme gibi etmenlerle sorgulanmalıdır. Ders kitapları bireylere çevresini anlamlı hale getirmede yardımcı olmalıdır. Bireylerin eleştirel düşünme becerisini geliştirmeli ve bilimsel bilgiye ulaşmada rehber olmalıdır. Şayet ders kitabının eleştirel düşünmenin kapsamında sorgulama, olayları yorumlamada farklı bakış açısı geliştirme gibi davranışları bireylerin kazanamaması durumunda kalıp yargıların oluşması kaçınılmazdır (Hayırsever ve Kısakürek, 2014).

Sosyal bilgiler eğitiminde 4. sınıfta verilen sebep sonuç ilişkisini belirleme ve karar verme becerisi, 5. sınıfta verilen görsel kanıt kullanma ve olgu ve düşünceleri ayırt etme becerisi, 6. sınıfta verilen bilimsel genelleme yapma ve sosyal katılım becerisi, 7. sınıfta verilen kalıp yargıları fark etme ve tarihsel olguları ve yorumları ayırt etme becerileri birey, grup ve toplumsal olarak önyargıları ve ayrımcılığı önlemek açısından üzerinde durulması gereken önemli becerilerdir. Aşağıda Sosyal bilgiler ders kitaplarında kalıp yargı ve önyargı oluşumuna örnek oluşturacak metinler verilmiştir. Bununla birlikte verilen bir takım güzel örneklerle değinmeye çalışılmıştır.

Hayırsever, (2010) yılında yaptığı Sosyal bilgiler dersi öğretmen kılavuzu ve öğrenci çalışma kitaplarını Sosyal bilgiler eğitiminde kazandırılması gereken temel beceriler açısından değerlendirmiş ve öğretmenlerin tamamına yakını, öğrenci çalışma kitabında yer alan etkinliklerin, metinlerin ve görsellerin eleştirel düşünme becerisinin kazandırmaya uygun olmadığını belirtmişlerdir. Özellikle, “olayları yorumlamada farklı bakış açısı geliştirme”, “objektif ölçütler belirleyerek değerlendirme yapma”, “bir konu ile ilgili ve ilgisiz bilgileri ayırt etme”, “olaylar hakkındaki kalıp yargıları fark etme” ve “olaylardan/olgulardan çıkarımda bulunma” becerilerinin gelişimini sağlayan etkinliklerin,

metin ve görsellerin öğrenci çalışma kitabında çok fazla yer almadığı, yer alan etkinliklerin ise söz konusu becerileri kazandırmaya yeterli olmadığını belirtmişlerdir (Hayırsever, 2010).

İnan, (2013) Sosyal bilgiler ders kitaplarında Türklerin asker millet olduğu gibi normatif önermelerle yer verildiğini belirtmiş, eleştirel düşünme becerisinin önüne geçen bu neden kalıp yargı oluşumuna neden olduğunu ifade etmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında bazı düzenlenmiş metinlerin, alıntılarının, görsellerin demokrasi içeriğiyle bağdaşacak biçimde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında sıklıkla kullanılan kalıp yargı engellilerin topluma kazandırılması yargısıdır. Engellilerin ders kitaplarında dışlanmasının önlenmesi ve topluma kazandırılması hak temelli bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Ancak Sosyal bilgiler ders kitabındaki “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde engellilik, “kadınlar, kimsesizler, yaşlılar ve yardıma muhtaç olanlarla” birlikte tanımlanmaktadır (Sosyal Bilgiler 5, Pasifik, s. 166). Bu insanların topluma kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu da engelliliğe yönelik olumsuz kalıp yargıları oluşturma tehlikesi taşımaktadır.

“Tüm dünyada kadın haklarını ilk kez savunan ve kadın-erkek eşitliğinden bahseden Fatma Aliye Hanım Türkiye’nin ilk kadın yazarıdır”(Sosyal Bilgiler 5, 1. Kitap MEB, s. 202). İfadesi çok genel bir ifade olup “Yaşadığı dönemin kadın haklarını en ileri düzeyde savunan Fatma Aliye Hanımın kadın- erkek eşitliğinden bahseden kadın yazarlarımız arasında yer alır” şeklinde düzeltilmesi gerekir.

Önyargı, kişilere bazı özelliklerinden dolayı farklı davranmaktır (Sosyal Bilgiler 7, MEB, s. 18). Sosyal bilgiler ders kitabında verilen tanımın daha dikkatli açıklamalar ile birlikte verilmesi gerekir. “Farklı davranmak” kelimesini önyargının tanımına uygun değildir. Önyargının bir davranış değil tutum olduğu için davranış kelimesinin kullanılmaması gerekir. Bu ifadenin yerine “Önyargı bir gruba karşı yöneltilen negatif duygu ve tutumlardır” ifadesi daha doğru olacaktır.

“Annemiz diyor ki: ‘Evet oynamayı hak ettin çünkü ödevini yaptın’. Yani bize düşen görevleri yerine getirerek bir şeyleri hak ediyoruz. Ama benim size sözünü edeceğim ‘haklar’ çok daha farklı. Bu haklar bizim bir şeyler yaparak elde edeceğimiz haklardan değil. Bunları elde etmek için hiçbir şey yapmamız gerekmiyor. Çünkü bahsedeceğim

haklar bizim sadece ve sadece ‘çocuk’ olmamız nedeniyle sahip olduğumuz haklar. Eğer 18 yaşından küçüksek, yani çocuksak bunlar zaten bizim sahip olduğumuz haklardır” (Sosyal Bilgiler 5, 1. Kitap MEB, s. 27). Yukarıdaki metinde çocuklarının bir takım haklarından bahsetmesi yine öğrenmeyi kolaylaştırması açısından çocuğun diliyle aktarılması ve metnin uyumlu bir görsel ile desteklenmesi olumlu örnek olarak ifade edilmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu çalışma 1998 ve 2005 müfredatlarına göre yazılmış Sosyal bilgiler ders kitaplarının kalıp yargısal ifadeler açısından incelenmesi ve Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ders kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında görüşlerini almak amacıyla yürütülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitaplarını incelemek ve Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerini belirlemek için nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem (mixed method) kullanılmıştır. Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi anlatılarak toplanan verilerin yorumlanmasına ilişkin bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, karma yöntem (mixed method) kullanılmıştır. Karma yöntem araştırması araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla nitel ve nicel yöntemleri bir arada kullanılarak gerçekleştirilen araştırma yöntemidir (Şimşek ve Yıldırım, 2014). Karma yöntem araştırmasının kullanılma nedenlerini çevremizdeki olayların çok boyutlu ve karmaşık olması açıklamaktadır. Bu çok boyutlu ve karmaşık olayları açıklamak için bazen bir yöntem tek başına yeterli olmamaktadır. Bu sebeple nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanılması olayları ve olguları çok boyutlu olarak inceleme fırsatı doğurmaktadır. Bilimsel araştırmalarda veri toplama, analiz etme, yorumlama ve raporlamaya yönelik olan yollara araştırma desenleri denilmektedir. Karma araştırma desenlerinin eğitim, sağlık, halk bilim, eğitim politikaları geliştirme gibi çalışma alanlarında farklı desenlere ayrıldığı görülmüştür (Creswell ve Plano Clark, 2011; Greene, 2007; Sandelowski, 2000). Karma araştırma desenlerini eğitim alanında: eş zamanlı yöntem

deseni, açımlayacı sıralı karma yöntem deseni, keşfedici sıralı karma yöntem deseni, iç-içe karma yöntem deseni, dönüştürücü karma yöntem deseni, çok aşamalı karma yöntem deseni diye sınıflandırmıştır (Creswell ve Plano Clark,2011). Yapılan bu çalışma eş zamanlı karma yöntem desenine dayanmaktadır. Bu desende araştırmacılar nitel ve nicel verileri bir arada toplar. Toplanan verileri ayrı ayrı analiz eder ve bulguların birbirini destekleyip desteklemediğini görmek için bulguları birbiriyle karşılaştırır (Creswell, 2003). Bu çalışmada kalıp yargılar açısından ders kitaplarını incelemek ve öğretmen adaylarının ders kitaplarındaki görüşlerini almak için nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nicel boyutta sosyal bilgiler öğretmen adaylarına “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Görüşleri” anketi uygulanmıştır. Ankette öğretmenlerin ders kitaplarındaki kalıp yargılar ile ilgili ne düşündükleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Nitel boyutta ise, 1998-2005 müfredatlarına göre hazırlanmış Sosyal bilgiler ders kitapları kalıp yargılar açısından incelenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargıları belirlemek için doküman incelemesi kullanılmış, elde edilen verilerin çözümlenmesi için ise içerik analizi uygulanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar arasında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2014). Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz, Demirel ve Kılıç (2014, s. 240)' a göre, içerik analizi ise; “metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelime veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır”. İçerik analizi dört temel aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamalar verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanıp yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada ilk olarak Sosyal bilgiler ders kitapları taranarak belli kodlamalar yapılmış ve bu kodlamalardan yola çıkarak temalar elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen verilen bu temalara göre uygun başlıklar altında birleştirilmiş ve bu şekilde elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Çalışma Grubu

Nitel Çalışma Grubu

Nitel veri kaynağını Sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitapları, eğitim alanında yapılan araştırmalarda veri kaynağı olarak kullanılabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2014). Araştırma verileri ilköğretim 4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilmiştir. MEB 1998 ve 2005 öğretim programına uygun olarak hazırlanan, 1998-

2005 ve 2005-2015 eğitim-öğretim yılında ders kitabı olarak okutulmak için Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığından onay alan 16 adet Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı, 16 adet Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı, 16 adet Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı ve 16 adet Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı çalışma evrenini oluşturmaktadır. Bu kitapları seçerken 1998 ve 2005 yılında hazırlanan müfredatın en güncel ders kitaplarını (2004-2005 ve 2014-2015) incelemek amaçlanmıştır. İncelenen 2 adet Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı, 2 adet Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı, 2 adet Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı ve 2 adet Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı araştırmanın örneklemini oluşturacaktır. 2004-2005 ve 2014-2015 eğitim dönemlerini içeren ders kitaplarının seçilmesinin amacı; güncel olayların anlatımında kalıp yargıların kullanımını incelemek ve 1998 ve 2005 müfredatlarının son çıkarmış olduğu Sosyal bilgiler ders kitaplarını kalıp yargılar açısından karşılaştırmaktır.

Nicel Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel veri kaynakları ise ders kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında öğretmen adaylarına uygulanan anketten elde edilmiştir. 3 farklı üniversitede öğrenim gören 190 Sosyal bilgiler öğretmeninin görüşlerinin alındığı anket de öğretmen adaylarının “Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnceleme” dersini almış olması kriter olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma da iki çeşit veri toplama aracı kullanılmıştır.

Nitel Veri Toplama Aracı

Kullanılan veri toplama araçlarından bir tanesinde 4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinlikleri kalıp yargılar açısından inceleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından bir çizelge geliştirilmiştir. Geliştirilen çizelge aracılığı ile ders kitaplarında yer alan kalıp yargılar incelenmiştir.

1998-2005 Müfredatlarına Göre Hazırlanmış Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargıları İnceleme Çizelgesinin Geliştirilmesi

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargıları İnceleme Çizelgesinin geliştirilmesinde şu aşamalar takip edilmiştir:

A. Çizelgenin amacının belirlenmesi

Araştırmada kullanılan çizelgenin amacı Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargıları belirlemektir.

B. Madde havuzunun oluşturulması

Araştırmacı tarafından geliştirilen çizelgenin amacı belirlendikten sonra yapılan çalışma geniş bir madde havuzu oluşturmaktır. Madde havuzu oluşturulurken kalıp yargılar açısından yapılan incelemeler ve geliştirilen ölçeklere ilişkin bir literatür çalışması yapılmıştır. 1998 ve 2005 programlarına göre hazırlanan Sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiş ve birtakım ifadeler tespit edilmiştir. Bunlardan hareketle oluşturulan madde havuzu hem kalıp yargıların konularına ilişkin hem de Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki ifade ve görsellerle ilişkilidir. Araştırmacı madde havuzunu ders kitaplarındaki kalıp yargıların metinlerde ve görsellerde ayrı ayrı incelenmesi gerektiği için 27 madde metinler için 7 madde görseller için olmak üzere 34 maddeden oluşturmuştur. Hazırlanan bu maddeler öncelikle bir akademisyen görüşü doğrultusunda tekrar düzenlenmiştir.

C. Uzman görüşü alınması

Büyüköztürk, (2009)' a göre araştırmanın kapsam geçerliliğinin sağlamak için kullanılan mantıksal yollardan birisi uzman görüşüne başvurmaktır. Uzman görüşüne almak için araştırmacı tarafından uzmanlara gönderilmek üzere bir form hazırlanmıştır. Hazırlanan form ders kitaplarındaki kalıp yargıları incelemek için 27 madde metinler için, 7 madde de görseller için olmak üzere toplam 34 adet maddeden oluşmuştur. Toplamda 34 adet maddenin oluşturduğu forma her maddenin yanına “Uygun”, “Uygun değil”, “Düzeltilmeli” şeklinde yazılmış olup, “Düzeltilmeli” seçeneğini kullanan uzmanlar için alt satıra önerileri için boş bir satır bırakılmıştır. Kullanılan formun sonuna ise görüş ve önerileriniz başlığı eklenmiş uzmanların bu konudaki fikirleri alınmak istenmiştir. Uzman görüşüne gönderilen maddeler kalıp yargılar, ders kitabı incelemesi, ölçme değerlendirme ve Sosyal bilgiler alanında uzman 8 akademisyen ve 2 ilköğretim Sosyal bilgiler öğretmeni

tarafından “kalıp yargıları ders kitaplarında inceleme, Sosyal bilgiler alanına uygunluğu, anlaşılabilir olma ve ölçmede uygulanabilirlik durumu” gibi konularda fikirlerini beyan edip formu doldurmuşlardır. Gelen uzman görüşleri doğrultusunda 11 madde metinler için 3 madde görseller için olmak üzere toplamda 14 madde çıkartılmış ve çizelgenin son hali 18 madde metinler için 4 madde görseller için olmak üzere toplamda 22 maddeden oluşmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddelerde ise değişikliğe gidilmiştir.

Nicel Veri Toplama Aracı

Araştırmanın nicel verileri “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Görüşleri” anketi uygulanarak elde edilmiştir. Anketten elde edilen sonuçlar bu çalışmanın verilerinin nicel veriler boyutunu oluşturmaktadır. İlköğretim Sosyal bilgiler ders kitabı ve kalıp yargılar açısından ders kitapları alan yazınları incelenmiş ve pilot uygulama için taslak anket hazırlanmıştır. Taslak anket Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerin kalıp yargı oluşturma bakımından öğretmen adaylarının görüşleri alınmıştır. Ankete katılan öğretmen adaylarının “Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemesi” dersini almış olması zorunlu tutulmuştur. Pilot uygulama sonucu elde edilen veriler anketin soru maddelerini değerlendirilmesini sağlamış ve ana anket maddelerinin yazımında kullanılmıştır. Daha sonra ana anketteki soru maddelerinin uygunluğunu belirlemek için Eğitim Bilimleri alanında uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Uzman kişilerin öneri ve düzeltmeleri ile ankete son şekli verilmiş ve uygulama yapılmıştır. Ankette öğretmen adaylarının kişisel bilgilerini öğrenmek için 7 soru sorulmuş diğer bölümde ders kitapları ve kalıp yargılar başlığı altında 24 soruda öğretmen adaylarının görüşleri alınmıştır.

Verilerin Toparlanması

Nitel Verilerin Toparlanması

Bu çalışmanın nitel verilerini ders kitaplarındaki görsel ve metinler oluşturmaktadır. Araştırmacı ders kitaplarının bir bölümünü MEB’in web sitesinden indirmiştir. Web sitesinde bulunmayan kitaplar ise Talim Terbiye Kurulunun kütüphanesinde tarayıcıyla taranmış olup PDF dosyası haline getirilip incelemiştir.

Nicel Verilerin Toparlanması

Araştırmanın nicel verilerinin toparlanması ise Diyarbakır, İstanbul ve Ankara’ da öğrenim gören 190 Sosyal bilgiler öğretmen adayına “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Görüşleri” anketi uygulanmış ve çalışmanın nicel verileri toplanmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Nitel Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Bu çalışmanın nitel boyutunda dokümanlar veri kaynağı olarak kullanıldığından ders kitaplarından elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Kendi aralarında bütünlüğü olan metinler ve görseller alt kategoriler olarak belirlenmiştir. Bu kategorilerde, bireylerde kalıp yargı oluşturacak ifadeler yer verilme durumu tespit edilmiştir.

Nicel Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Nicel boyutunda ise Sosyal bilgiler öğretmenlerine “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Öğretmen Görüşleri” anketi uygulanmıştır. Anket geliştirme aşamaları tamamlandıktan sonra uygulama yapılmış ve 3 farklı bölgedeki üniversitelerin Sosyal bilgiler eğitimi bölümünün son sınıfında okuyan 190 tane öğrenciye uygulanmıştır. Uygulamadan elde edilen sonuçlar frekans, yüzdelik ve ki-kare istatistiği kullanılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin” uygulaması sonucunda elde edilen veriler ve “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Öğretmen Görüşleri” anketinden toparlanan verilerden ve bu verilerin her bir alt problemine ilişkin istatistiksel bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Görsellere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Verilerin Yorumlanması İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller araştırmacı tarafında belirlenen aşağıdaki alt problemlere göre incelenmiştir.

- 1- Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı mıdır?
- 2- Sosyal bilgiler ders kitaplarında görseller kategorik düşünmemize neden olmakta mıdır?

Yukarıdaki alt problemlere göre davranışçı yaklaşıma göre hazırlanan 1998 eğitim öğretim müfredatının 2004-2005 döneminde okutulan ders kitapları ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 eğitim öğretim müfredatının 2014-2015 dönemlerinde okutulan ders kitapları incelenmiştir. 2005 eğitim öğretim müfredatının 2014-2015 dönemlerinde MEB tarafından basılan ders kitaplarının yanı sıra aynı dönemde MEB’in onay verdiği özel yayınevlerine ait Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı evrensel yayınevi, Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı harf yayınevi, Sosyal bilgiler 6. sınıf ve 7. sınıf evren yayınevine ait toplam 8 adet ders kitabı incelenmiştir.

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarsız Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular

Tablo 1

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Cinsiyet Eşitliği Açısından Yorumlanması

İncelenen Ders Kitapları	İncelenen Görsellerin Sayısı	Kalıp Yargılar Açısından Sınırlı Görseller
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı	109	9
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	103	1
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı	102	12
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı	135	4

Şekil 1. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 1

Şekil 1.'deki görselde Sosyal bilgiler ders kitabında “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” adlı ünite anlatılırken çocuğun önemine vurgu yapılmıştır. Erkek çocukların babasıyla ve oyuncak uçak ile oynamasının yanında kız çocuğun görselde annesinin örgü örmesini izlemesi, geleneksel kadın ve erkek rolünü gösteren kalıp yargı bulunmaktadır.

İlgili görsel mevcut olan kadın erkek rolünü devam devam ettirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Fakat mevcut toplumsal yapı da kadınında üretim ve iş hayatına aktif olarak katılmaktadır. Bu nedenle aynı zamanda bu görsel toplumsal gerçeklerle de uyuşmamaktadır.

Resim 26 : Çalışan insanlarımızdan bir kesit

Bugünkü varlığımızı, geçmişten günümüze kadar gelen değerlerimizle beslenen, dayanışmaya borçluyuz. Bizler de dayanışmanın önemini kavramalı, güçlendirerek sürdürmeye çalışmalıyız.

Şekil 2. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 2

Şekil 2.deki görselde anlatılan “Toplum Hayatında İşbirliği ve Dayanışmanın Önemi” adlı konuda kullanılan 4 farklı görselin de erkeklerden oluşması ve iş hayatında kadınların önemini vurgulayan bir görselin konulmaması, mesleki kalıp yargı oluşturma kaygısının olmadığına göstergesidir. Seçilen görsellere konu olan bireylerin eşit bir şekilde dağıtılması ve mesleklerin her kesime hitap etmesi gerekmektedir.

Resim 31 : Türk kadını, çalışma hayatının her alanına katılmaktadır.

Resim 32 : Türk kadını, her işin üstesinden gelebilir

Şekil 3. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 3

Şekil 3.’deki görsellerde “Türk Kadınının İş Hayatındaki Önemi” adlı konuda 4 farklı kadın görselinin kullanılması ve 3 görselde de kadınların sekreter, 1 görselde ise yargıç olarak anlatılması kadınların toplum hayatındaki rolünü kısıtlaması açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. Gerçek hayatta kadınlar farklı mesleklerde karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan görsellerin farklı meslekten kadınları da temsil etmesi gerekmektedir. Kadınlar iş hayatının her sektöründe çalışmakta ancak bu ders kitaplarına farklı bir şekilde konu olmaktadır. Bu farklılık ortadan kaldırılmalı ve her sektörden çalışan kadın görseli konunun önemine göre seçilerek konulmalıdır.

Resim 8 : Okuma yazma seferberliği çalışmalarından bir görünüm

Şekil 4. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 4

Şekil 4.'deki görsel “Demokraside Kamuoyu ve Basının Önemi” adlı konu anlatılırken kullanılan görseldir. Görselin içeriğinde okuma yazma seferberliği ile ilgili ifadeler kullanılmış fakat okuma yazma öğrenmek isteyenlerin hepsinin kadından oluşması ve kadınların meslek seçiminde öğretmen rolünün kullanılması öğrenciler de okuma yazma bilmeyenler kadınlardır ve kadınlar öğretmenlik mesleğini seçerler, kalıp yargısını oluşturması açısından dikkat edilmelidir. Ders kitaplarındaki mesleki görsellerinin seçiminde kadınlar genel olarak öğretmen görseli ile temsil edilmektedir. Bu algının değişmesi her meslekten kadının görsellerde yer alması gerekmektedir. Okuma yazma bilmeyenler ile ilgili görselde ise seçilen görsel hatalıdır. Bilindiği gibi okuma yazma seferberliği sadece kadınlar için değil okuma yazma bilmeyen herkes için açılmış kurslardır. Görsele konu olan bu kursların kadın erkek ayrımı gözetmeksizin verilmesi gerekmektedir.

Şekil 5. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 5

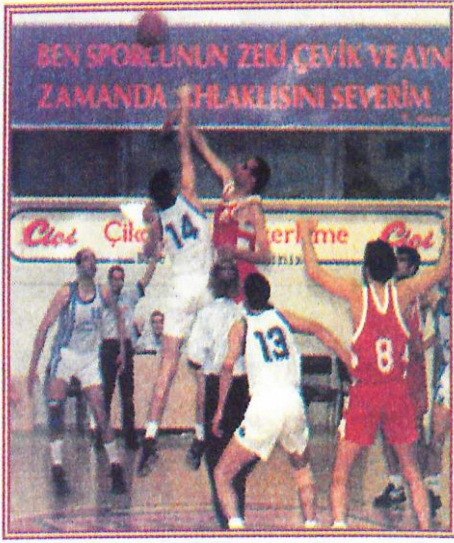
Şekil 5.'de "Yurdumuzda Spor" adlı konu anlatılırken 4 farklı spor dalı ve bu sporlarla uğraşan 4 kişi görsellere konu olmuştur. Görsellere konu olan sporcuların hepsinin erkek olması toplumsal cinsiyet eşitliğiyle bağdaşmamaktadır. Kadınların da spor yaptığı ile ilgili konuya uygun görsellerin konulup cinsiyet eşitliği ilkesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Kategorik Düşünmemize Neden Olmakta Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular

Tablo 2

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Kategorik Düşünce Açısından Yorumlanması

İncelenen Ders Kitapları	İncelenen Görsellerin Sayısı	Kalıp Yargılar Açısından Sınırlı Görseller
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı	109	9
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	103	1
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı	102	7
MEB (2004-2005) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı	135	4

Resim 12 : Spor, özel ilgi ve yetenek ister.

Resim 13 : Herkes sanatkâr olamaz.

Şekil 6. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 6

Şekil 6.'daki görsel “Meslek Seçiminin Önemi” adlı konu anlatılırken sporun belirli meslek grupları içerisinde yerinin önemi vurgulanmıştır. Bu görsele de konu olan sporcuların erkeklerden oluşması, spor yapan kadınların görsellerinin konulmaması yanlıştır. Bunun yanı sıra görselin açıklayıcı kısmında “Spor, özel ilgi ve yetenek ister” ifadesinin kullanılması herkesin spor yapamayacağı anlamı taşımaktadır. Bireylerin gelişim düzeyleri dikkate alınmadan hazırlanan bu görselin açıklama metni de yanlış ifadelerden oluşmuştur. Görselde ifadenin kısıtlayıcı olması ve her kesimden insanları kapsayıcı olmaması kalıp yargı oluşturmaktadır.

Diğer bir görsel, keman çalan öğrencilerin ders sırasında çekilmiş ve konunun içeriğine uygun bir görseldir. Fakat görselin açıklama metninde verilen ifade “ *Herkes sanatkâr olamaz*” ifadesinin kullanılmaması gerekmektedir. İfade bireylerde sanatçı olmanın çok zor olduğu fikrini oluşturması açısından yanlış bir ifadedir. Görselin açıklama kısmında yeterli özveriyi gösteren tüm bireyler sanatçı olabilir gibi ifadelerle öğrencileri sanata teşvik etmesi gerekmektedir.

Şekil 7. 2004-2005 Dönemi Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Görsel 7

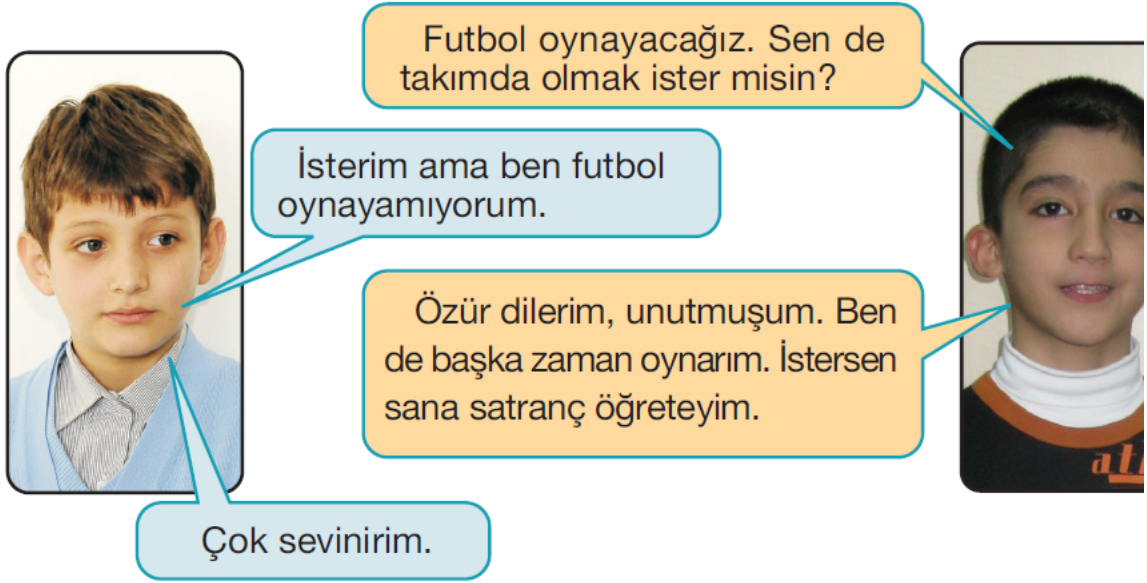
Şekil 7.'deki görsellerde “Yaşam Boyu Spor” adlı okuma parçasında görsellerde spor yapan bireyler erkeklerden oluşmaktadır. Daha önceki görsellerde de spor yapan kişilerin erkeklerden oluşması, sporun erkeklere özgü bir etkinlik gibi algılanmasına neden olmaktadır. Cinsiyet eşitliği ilkesi bakımından kadınların toplumsal hayattaki rollerinin görsellerde daha fazla yer alması gerekmektedir.

2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarsız Mıdır? Maddesine Göre İncelenen Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular

Tablo 3

2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Cinsiyet Eşitliği Açısından Yorumlanması

İncelenen Ders Kitapları	İncelenen Görsellerin Sayısı	Kalıp Yargılar Açısından Sınırlı Görseller
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı	235	2
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Evrensel yayınevi	243	9
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	203	2
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Harf yayınevi	196	10
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı	212	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Evren yayınevi	245	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı	233	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı Evren yayınevi	241	0

Siz Fırat ya da Murat'ın yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız? Neden?

Şekil 8. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 8

Şekil 8.'deki "Kendimi Tanıyorum" ünitesinde kullanılan görselin altındaki soruda siz Murat veya Fırat'ın yerinde olsaydınız sorusunu sınıfta öğrencileriyle paylaşan bir öğretmenin bir kız öğrenciden aldığı tepki, öğretmenim bunların ikisi de erkek ben bunların yerinde olamam ki, şeklinde olmuştur. Kullanılan görsel cinsiyet eşitliğine aykırıdır. Bir görselinde kız öğrenciden oluşması gerekmektedir.

Şekil 9. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 9

Şekil 9.'da "Milli Kültürümüz" konusu anlatılırken kadınlar ya tarlada çalışan ya halı dokuyan ya da ev işi yapan şeklinde görsellere aktarılmıştır. Bu görseller kadınların sosyal hayattaki konumunu yanlış resmetmektedir. Kullanılan görsellerin her kesimdeki kadınları kapsayıcı olması gerekmektedir. Kullanılan görsellerin yanlış görseller olmadığı fakat kadınlar hakkında çizilen imajın yanlış olduğu tüm kadınları kapsamadığı ve kadınlar

tarlada çalışır, halı dokur ve ev işi yapar şeklinde algılandığı bunun yanı sıra meslek hayatımızdan kadın görselinin bulunmaması milli kültürümüzde kadın olgusunun yerini eksik olarak çizildiğinin göstergesidir.

Şekil 10. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 10

Şekil 10.'daki görselde “Doğal Kaynaklarımız” adlı konu da kullanılan görseldir. Görselde ön planda olan kadınlar tarlada çalışır şeklindedir. Bir önceki görsele konu olan kadınlar tarlada çalışır görselinin sonrasında verilen bu görselde de kadınların tarlada çalışır durumda verilmesi yanlıştır. Daha da vahim bir durum olarak bu görselde tarlada çalışan kadınların arkasında duran erkekler çalışan kadınları izlemektedir. Görselin sunuluş biçimi ve verdiği mesaj yanlıştır. Kadınların tarlada çalışması ve arka planda erkeklerin boş bir şekilde kadınları izlemesi kadınlar tarlada çalışır erkekler evlerinde oturur veya tarlada onları izlerler algısını oluşturmaktadır. Oysa konuya kadın ve erkeklerin birlikte çalıştığı bir görsel konulsa ve iş hayatındaki birlikteliğe vurgu yapılırsa daha iyi olurdu.

Şekil 11. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Görsel 11

Şekil 11.'de "Bilim ve Teknik" konusu anlatılırken çalışan bir kadın görseli kullanılmıştır. Görselde kadının işten geldikten sonra yerleri silen, bulaşık yıkayan ve bebeğini sallayan şeklinde verilir devamında çok yorulduğunu dile getirdiği söylenmektedir. İş hayatında çalışan kadının işten geldikten sonra bunları yapması ve erkeğin hiçbir şekilde eşine yardım etmiyor gibi durması görsellere konu olmuştur. Annenin bütün gün çalışıp birde ev işleri ile uğraşması ve kalan vaktinde bebeğiyle ilgilenmesi şeklinde verilen görseller buna örnek oluşturabilir. Buradan hareketle, kadının ev içi ve ev dışı toplumsal cinsiyet rollerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Verilen görsellerin hiçbirinde babanın yer almaması, eşine yardım etmiyor gibi verilmesi bütün işleri kadının yapması cinsiyet eşitliğine aykırı bir unsur olarak değerlendirilebilir.

**2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Görseller Kategorik
Düşünmemize Neden Olmakta Mıdır? Maddesine Göre İncelenen
Görsellerinin Yorumlanmasına İlişkin Bulgular**

Tablo 4

*2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Kitapların Kategorik Düşünce Açısından
Yorumlanması*

İncelenen Ders Kitapları	İncelenen Görsellerin Sayısı	Kalıp Yargılar Açısından Sorunlu Görseller
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı	235	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı Evrensel yayınevi	243	11
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	203	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Harf yayınevi	196	16
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı	212	2
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı Evren yayınevi	245	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı	233	0
MEB (2014-2015) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı Evren yayınevi	241	0

Şekil 12. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 12

Şekil 12.'de “Çalışan İnsanlar” adlı konunun görsellerine yer verilmiştir. Görsellerde verilen çalışanların hepsinin erkeklerden oluşması kadın olarak çalışanlara ise yer verilmemiş olması iş hayatında kategorik düşünmemize neden olmaktadır. Erkeklerin iş hayatında aktif, kadınların ise ikinci planda bırakılması görsellerin dengeli seçilmediğinin göstergesidir. Seçilen görsellerin hem erkeklerin hem de kadınların iş hayatındaki önemini anlatan görsellerden oluşması gerekmektedir.

Üretime katılan kişilerin yaptıkları işler bir zincirin halkaları gibidir. Bir ürünün üretilmesinde ya da bir hizmetin yerine getirilmesinde farklı meslekleri yapan kişiler arasındaki ekonomik dayanışma önemlidir. Fotoğrafta da görüldüğü gibi ziraat mühendisi ve çiftçinin iş birliği içinde çalışmaları, arımsal üretimin verimlilik temelinde yapılmasını sağlamaktadır.

Ziraat mühendisi ve çiftçi

Tarım, sanayi, turizm ve ormancılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerde, bu faaliyetlerde çalışan işçilerin sayısı artar. Bir maden kenti olan Zonguldak'ta insanların önemli bir kısmı maden işçisidir. Sadece makine mühendisi, elektrik mühendisi, işçi vb. meslek sahiplerine ihtiyaç duyulur.

Madenci

Makine mühendisi

Elektrik mühendisi

Tarım ve hayvancılıkla ilgili meslekleri yapan çiftçi, arıcı, bakkal, ziraat mühendisi tarımsal üretime katkıda bulunur. Bunlar ayvansal ve tarımsal ürünlerin insanlara ulaşmasında etkin rol oynar.

Turizm, sağlık, eğitim, ulaşım gibi doğrudan üretime katılmayıp topluma hizmet veren alanlarda çalışan turizmci, doktor ve öğretmenler daha nitelikli bir toplum yaşamı için çalışırlar.

Hizmet alanında bunlardan başka hangi meslekler vardır?

Arıcı

İşçi

Tarım işçileri

Balıkçı

Çoban

Turizm rehberi

Doktor

Şekil 13. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 13

Şekil 13.'deki görseller "Ekonomik Faaliyetler ve Meslekler" ünitesi anlatılırken kullanılan görsellerdir. Görsellerin seçiminde 13 erkek çalışan ve yalnızca 2 tane kadın çalışan görseli kullanılmıştır. Kullanılan kadın görselleri ise öğretmen ve turizm rehberinden oluşmaktadır. Ders kitaplarında genel olarak erkek görsellerin kadın görsellerden fazla olması ve kullanılan kadın görsellerin öğretmen ve ev işleriyle uğraşan kadınlardan

oluşması bireylerde kadınlara karşı birtakım kategoriler oluşturmaktadır. Oysa görsellerin seçiminde kadınların ve erkeklerin eşitliği unsuru göz önünde bulundurulması ve konu için seçilen görselin her kesimden insana hitap etmesi gerekmektedir.

? Yukarıda cumhuriyet öncesi ve sonrasını gösteren iki fotoğraf görüyorsunuz. Bu fotoğraflarda görülen insanların kıyafetleri arasındaki farklılıklar nelerdir?

Şekil 14. 2014-2015 Dönemi Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Görsel 14

Şekil 14.'deki görselde ve görselin altındaki metinlerde birtakım kalıp yargılar mevcuttur. Ders kitaplarında Osmanlı Devletinin son dönemi ve Cumhuriyet sonrası dönem karşılaştırılmış ve hangi devletin daha çağdaş olduğu vurgusu yapılmıştır. Oysa kitapların tarih konularının anlatımında dönemin koşulları göze alınarak hazırlanması ve görsellere konu olan metinlerin bu bağlamda tekrar kontrol edilmesi gerekir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Verilerin Yorumlanması İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinler araştırmacı tarafında geliştirilen ve ekler bölümünde yer alan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesi ile incelenmiştir. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesine göre davranışçı yaklaşıma göre hazırlanan 1998 eğitim öğretim müfredatının 2004-2005 döneminde okutulan ders kitapları ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 eğitim öğretim müfredatının 2014-2015 dönemlerinde okutulan ders kitaplarındaki metinler incelenmiştir.

2005 eğitim öğretim müfredatının 2014-2015 dönemlerinde MEB tarafından basılan ders kitaplarının yanı sıra aynı dönemde MEB'in onay verdiği özel yayınevlerine ait Sosyal bilgiler 4. Sınıf ders kitabı evrensel yayınevi, Sosyal bilgiler 5. Sınıf ders kitabı harf yayınevi, Sosyal bilgiler 6. Sınıf ve 7. Sınıf evren yayınevine ait toplam 8 adet ders kitabı incelenmiştir.

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Bulgular

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

4. sınıf Sosyal bilgiler ders kitabının Aile, Okul ve Toplum Hayatı adlı 1.ünitesinde Aile bütçesinin önemi anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir:

“Aile içi üretici olmak yalnızca para kazanmak değildir. Aile bireyleri, genel masrafları en ucuza getirmenin yollarını aramakla da aile bütçesine katkı sağlarlar. Örneğin; kadın, dikiş dikerek ve örgü örerek, alışverişlerini ucuz ve kaliteli mal satan yerlerden yaparak aile bütçesinin yükünü hafifletir.”

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 17, MEB.

Yukarıdaki metinde aile içi bütçeye katkı sağlamanın önemine dikkat çekilmiştir. Metinde kadınların aile içi bütçeye katkı sağlamak için ya örgü örmesi ya dikiş dikmesi ya da kaliteli ve ucuz alışveriş yapmasının aile bütçesinin yükünü hafiflettiği belirtilmiştir. Bu ifadeler kadınların sosyal hayattaki ve iş ve meslek hayatındaki konumu ile ilgili birtakım kalıp yargılar içerdiği söylenebilmektedir. Aile içi bütçeye katkı sağlamanın sadece kadınların işi olmadığı ve tüm bireylerin buna katılması gerektiği önemi metinde vurgulanmalıdır. Ayrıca kadınların aile içi bütçeye iş hayatında çalışarak da katkı sağlayabileceği, meslek hayatımızdaki her işi yapabileceği ve kadınların iş hayatındaki yerini belirli kalıplara sıkıştırmadan anlatılması daha uygundur.

1. ünitenin Ailede Demokratik Hayat konusu anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir: *Demokratik bir yaşam, kurallarla mümkündür. Ailede yaşamın, bir düzen içinde akıp*

gitmesi için bir-takım kurallar vardır. Bizler, bu kurallara uygun tutum ve davranış içinde bulunuruz. Örneğin; aile büyükleriyle saygılı konuşulur, onlar konuşurken sözleri kesilmez. Büyükler de küçükleri sabırla dinler.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 19, MEB.

Yukarıdaki ders kitabındaki metinde demokratik bir yaşamın aile içi kuralları anlatılmaya çalışılmıştır. Metinde anlatılan ifadelerin vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal bilgiler yaklaşımının etkisi altında kaldığı söylenebilmektedir. Metinde saygılı konuşulur ifadesi karşılıklı olarak kullanılmamış küçüklerin büyüklere saygıyla konuşmasından bahsedilmiştir.

Oysa ifadenin küçüklerin büyüklere, büyüklerin de küçüklere saygılı konuşması gerekir şeklinde olması daha uygundur. Aynı zamanda onlar konuşurken sözü kesilmez ifadesi de bireylerin sorgulama anlayışını önüne geçmektedir. Aile içerisi demokrasi gibi önemli bir konu anlatılırken bu hususları göz önünde bulundurup metinlerdeki ifadelere dikkat etmek gerekir.

1. ünitenin Ailede Temizlik ve Sağlık Kurallarına Uymanın Önemi konusu anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir.

Temizlik, Türk milletinin bir özelliğidir. Bu güzel özelliği sürdürme görevi bize düşer.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 20, MEB.

Yukarıda ders kitabında temizlik Türklerin bir özelliği olarak anlatılmıştır. Ders kitapları öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri dikkate alınarak hazırlanması gerekmektedir. Metinde bireyler, temizliğin sadece Türk milletine özgü bir özellik olduğunu düşünme olasılıkları oldukça yüksektir. Kullanılan metinde temizliğin önemi ve sağlığımıza faydalarının anlatılması niçin temiz olmamızın gerekçelendirilmesi yeterli olarak düşünülmektedir. Bu metinde aynı zamanda “*Temizlik, Türk milletinin bir özelliğidir*” anlayışı sorgulanmadan ve gerekçesiyle açıklanmadan verildiği için birtakım olumlu kalıp yargıları da içerisinde barındırmaktadır.

1.ünitenin Toplum Hayatını Düzenleyen Kurallar ve Bize Düşen Görevler konusu anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir:

*Toplumda **güvenilir insan** olmak da önemlidir. Bunun için ilk adım, verilen sözü yerine getirmektir. Türk ülkelerini gezen batılı gezginler, Türkleri hep **özü, sözü doğru** insanlar olarak nitelendirmişlerdir.*

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 36, MEB.

Yukarıda metinde güvenilir insan olmanın önemine vurgu yapılmıştır. Güvenilir insan olmanın önemi vurgulanırken bazı batılı gezginlerin Türkleri özü, sözü doğru insan olarak nitelendirildiği vurgulanmıştır. Yukarıdaki paragrafta olduğu gibi burda da güvenilir insan olmanın niçin önemli olduğu ve nasıl güvenilir insan olunur sorusunun cevabından ziyade Türkler güvenilir insandır, Türkler özü, sözü doğru insandır vurgulamaları yapılmıştır. Özü, sözü doğru insan olmanın niçin önemli olduğu ve nasıl böyle bir insan olabiliriz sorularına cevap aramaktan ziyade Türkler güvenilir insanlardır şeklindeki ifadeler bireylerde bazı olumlu kalıp yargılar edinmesine neden olabilmektedir.

1. ünitenin Engellilerin Sorunları ve Çalışma Hayatına Kazandırmaları adlı konu anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir:

Bedensel ve zihinsel engellilere toplumumuz daima kucak açmış, onları korumuştur. Anayasamızda, engellilerin korunmaları ve toplum yaşamına uyumlarının sağlanması yönünde de hükümler bulunmaktadır.

Engellilerin sorunları, günümüzde tüm toplumu ilgilendiren bir boyut kazanmıştır. Engelli vatandaşların sorunlarına çözüm bulmak, onlarla dayanışma içinde olmak insanlık borcumuzdur.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 35, MEB.

Engelliler de yaşadığımız toplumun birer üyesidirler. Onlar da insan olma onurunu taşıyorlar. Hayatlarını, kendilerince kazanmaları için engellilere yardım etmemiz gerekir. Böylece, onları topluma yararlı kılalım ki, Umutları hiç sönmesin, yaşam sevinçleri hiç eksilmesin.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 36, MEB.

Yukarıda engelli bireylerin konu olduğu 3 farklı paragraf verilmektedir. Verilen paragraftaki bilgiler engelliler hakkında birtakım kalıp yargı oluşturması bakımından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Metinlerde engellilerin ihtiyaç sahibi, muhtaç, yardım edinilmesi gereken insanlar, umutsuz gibi ifadelerle tanıtılmaktadır. Engelliler ile ilgili “onları topluma yararlı kılalım ki” ifadesi kullanılmaması gerekir. Çünkü engelliler toplum hayatında yardıma muhtaç olmadıklarını ve yapılan düzenlemelerin tüm insanları kapsamı dâhilinde kendilerinin de normal bir birey gibi yaşayacağını düşünmektedirler. Aslında konunun anlatıldığı metinde geçen bir ifade yukarıdaki düşünciyi destekler niteliktedir:

Engelliler, yardıma muhtaç olmadan çalışıp hayatını kazanmak, topluma yararlı olmak isterler. Bu, engellilerin değişmez tutkusudur.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 35, MEB.

Yukarıdaki ifade aslında olması gerekeni bir nevi özetler niteliktedir. Fakat ders kitaplarında karşıt iki ifadenin aynı konu altında özellikle engellilik gibi hassas bir konuda yer bulduğu gözlemlenmektedir.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Vatan ve Milet adlı 1.ünite anlatılırken kullanılan ifadeler şu şekildedir:

Türk milletinin özellikleri; çalışkanlık, doğruluk, hoşgörülü olmak, yardımseverlik, cesaret, konukseverlik, küçüklere sevgi, büyüklere saygıdır.

Türk vatani, Türk milletiyle ayrılmaz bir bütündür. Türk milletinin zaferlerle dolu tarihi bu vatan toprakları üzerinde geçmiştir. Yurdun, her köşesinin şanlı bir destanı ve anısı vardır. Her Türk; atalarından miras kalan bu güzel yurdunun, havasına suyu, taşına toprağına engin bir sevgiyle bağlıdır.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 9, MEB.

Türkler, vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde tutarlar. Milli amaçlar uğrunda fedakârlığa her zaman hazırdırlar. Vatan tehlikeye düştüğü zaman, cephelere koşarlar. Kahramanca savaşırlar, gerektiği yerde, vatanları uğruna canlarını bile feda etmekten çekinmezler.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 10, MEB.

Türk milleti, dünyanın en eski ve büyük milletlerinden biridir. Böyle bir milletin bireyi olmak ile ne kadar övünsek ve sevinsek azdır.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 12, MEB.

Sonuç olarak, tüm insanların başta gelen görevi milletini sevmektir. Hiçbir sevgi, millet sevgisinin üzerinde değildir.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 14, MEB.

Çalışkan olmak Türk milletinin bir özelliğidir. Her gün andımızda “Çalışkanım” demiyor muyuz?

Her gün derse “Türk’üm, doğruyum...” diye ant içip başlıyoruz. Bizler, Türk milletinin birer üyesiyiz. Türkler, yalan söylemenin yanlış bir davranış olduğunu kabul ederler. Yalanın kötülüğünü anlatan atasözlerimiz vardır. Bizler, doğru sözlü olmalıyız. Türkler; doğru olmanın, doğru söylemenin, doğru davranmanın gereğine inanmışlardır.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 19, MEB.

Çünkü Türk milletinin özelliklerinden biri de büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermektir. Eğer sevilmek ve sayılmak istiyorsak, başkalarını sevmeli ve saymalıyız.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 23, MEB.

Sosyal bilgiler ders kitapları bazı önemli konuları Türk milletine bağlamakta ve Türk milletine ait özelliklerden sıkça bahsetmektedir. Yukarıdaki ifadeler bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Özellikler gerekçeleriyle sunulmadan Türk milletine birtakım olumlu kalıp yargılar atfedilmiştir. Her ders kitabında, ülkesindeki bireylerin vatanına ve milletine bağlılığını arttıracak ifadeler yer verilmiştir. Verilen bu ifadeleri gerekçeleriyle açıklamak neden önemli olduğunu belirtmek çok önemlidir. Özellikle ders kitaplarındaki bu tür ifadelerin seçiminde dikkat edilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk adlı 2. ünite de geçen ifadeler şu şekildedir:

İtilaf Devletlerinin güvenliği tehdit eden herhangi bir olay olmadığı halde gerçekleştirilen bütün bu işgaller, Mondros Ateşkes Anlaşması’nın şartların aykırıydı. İtilaf Devletleri Türk milletinin varlığını ve haklarını hiçe sayıyorlardı. Osmanlı Hükümeti bu olaylara adeta seyirci kalıyor, işgalleri önlemek için bir çaba göstermiyordu.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 30, MEB.

Kurtuluş savaşı’nın kazanılmasında padişahın katkısı olmadı. Tam tersine o, TBMM’ye ve milli kuvvetlere karşı cephe almıştı. Böyle olmasına rağmen, İtilaf Devletleri Lozan barış görüşmelerine Osmanlı Hükümeti’ni de çağırmışlardı. Bu hükümetin barış görüşmelerine katılmaya ne hakkı, ne de yetkisi vardı.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 52, MEB.

Osmanlı Devleti zamanında kadınlar, birçok haklarını kaybetti. Evlenme, boşanma, miras ve devlet memuru olabilme konularında erkeklere tanınan hakların birçoğu kadınlara

tanınmadı. Bu durum, Cumhuriyet Dönemi'nde, Türk Medeni Kanunu'nun kabulüne kadar devam etti.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 64, MEB.

Ders kitaplarında tarih konularının anlatımı objektif ve o dönemin koşulları düşünülerek yazılmalıdır. Verilmek istenilen bilgi çarpıtılmamalı ve yanlış anlaşılmaya mahal vermemelidir. Yukarıdaki ifade ders kitaplarındaki tarih konularının yazılmasında birtakım sorunlar olduğunu kanıtlar niteliktedir. Verilen metinler Osmanlı Devleti ile ilgili birtakım olumsuz kalıp yargılar oluşturması açısından dikkat edilmesi gerekmektedir.

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Demokratik Hayat adlı 1. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Herkes, sanatkâr olamaz.

Spor, özel ilgi ve yetenek ister.

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 19, MEB.

Yukarıdaki metinler ders kitaplarında birtakım kısıtlamaların olduğunu göstermekte olup bazı ilgi alanlarını kategorileştirildiği düşünülmektedir. Metinler bireylerde sanata ve spora karşı birtakım kalıp yargı oluşturabilirler. Oysaki metinler bireylerin sanata ve spora olan ilgisini artırmalı onları bu alanlara teşvik edici nitelikte olmalıdır. Yukarıdaki ifadeler bireylerin gelişimini desteklememekle birlikte onların bu alanlara yönelmelerini engelleyici nitelikteki ifadeler olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'miz adlı 5. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Toplumsal gücü, dayanışmayla güçlenir ve kuvvetlenir. Ortaya çıkacak her türlü güçlükler bu şekilde yok edilebilir. Yardımlaşma ve dayanışma, Türk toplumunun en köklü geleneklerindendir. Bizlere de atalarımızdan miras kalmıştır. Türk milleti tarih boyunca bu geleneği sürdürmüş, bundan sonra da sürdürecektir.

Güzel sanatları sevmek, Türk milletinin tarihi özelliğidir.

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 142, MEB.

“Türk gibi kuvvetli” sözünü dünyaya kabul ettiren atalarımız, güreş, koşu, ağırlık kaldırma ve atma, kılıç oyunları, okçuluk, avcılık ve binicilik gibi sporlarla ilgilenmiş, güçlü bir toplum oluşturmuşlardır.

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 150, MEB.

Ders kitaplarında Türk milletine ait birçok önemli özellikten bahsedilmiştir. Fakat bu özellikler gerekçelendirilerek açıklanmamıştır. Yukarıdaki ifadeler de Türk milleti ile ilgili birtakım olumlu kalıp yargılara yer verilmiştir.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti adlı 5. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Türklerin hoşgörölü yönetimi nedeniyle Ermeniler, diğer azınlıklara göre Türklere en fazla kaynaşan topluluk niteliğini taşımaktaydı. Ermeniler aralarında Türkçe konuştuğu gibi örf ve adetlerimizi de benimsemişlerdi. Onlar, azınlıklar arasında en güvenilir (millet-i sadıka) topluluk olarak kabul edilirdi. Türk kültürünü en fazla benimseyen azınlık durumunda idiler.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 124, MEB.

Yukarıdaki metindeki ifadeler Ermeniler hakkında kategorik düşünmemize neden olabilir. Ermeniler hakkında genelleme yapılmış ve tüm Ermenilerin böyle düşündüğüne dair izlenim oluşturmaktadır. Verilen metindeki ifadelerin doğruluğunun kanıtlanması zor olması açısından dikkat edilmesi gerekmektedir.

2005 Müfredatına Göre Hazırlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını Kalıp Yargılar (Görsel- Metin) Açısından Değerlendirme Çizelgesinin Ders Kitaplarındaki Metinlere Uygulanması Sonucu Elde Edilen Bulgular

4. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Kendimi Tanıyorum adlı 1. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Okulun basketbol takımına seçilemedim. Çok üzgünüm. Seçmeler sırasında üst üste hatalar yaptım. Boyum biraz daha uzun olsaydı daha iyi oynardım, diye düşünüyorum. Basketbol oyuncusu olmak istiyorum. Ama çok korkuyorum. Çünkü boyum üç yıla kadar 1 cm uzamazsa basketbolcu olamam.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 17, MEB.

Yukarıdaki ifade de öğrencilerin bireysel faaliyetleri birtakım ifadelerle kısıtlanmıştır. Basketbol oynamak için kişilerin uzun boylu olması vurgusu yapılmıştır. Oysa dünya genelinde birçok basketbolcunun boyu kısa olmakla birlikte bu durum avantaj olarak değerlendirilebilir. İfade öğrenciler ve basketbol konusunda birtakım kalıp yargı oluşturması endişesi taşımaktadır.

Kendimi Tanıyorum adlı 1. ünitedeki ifadeler şu şekildedir:

Olçay ve ailesi akşam yemeğine oturmuşlardı. Televizyonda da ana haber bülteni vardı. Annesi, “Çorbanı bitirdiysen tabağını ver de ıspanak yemeği koyayım.” dedi. Ispanak yemek istemeyen Olçay, başka ne yemek olduğunu sordu. Sofradaki yemeklerin hiçbirini sevmiyordu. O sırada televizyon ekranına gözü ilişti. Afrikalı çocuklar sıraya girmişler, ellerindeki boş tabakları uzatmışlar, bir lokma yiyecek konmasını bekliyorlardı. Olçay boğazına bir şeylerin düğümlendiğini hissetti. Kısık sesle “Biraz ıspanak alabilir miyim?” dedi. Yemeğini yemeye çalışıyordu ama lokmaları bir türlü yutamıyordu. “Benim beğenmediğim yemeklerin onlar belki tadını bile bilmiyorlar. Ben çok şanslıyım. Onlar aç, ben yemek beğenmiyorum.” diye aklından geçirdi.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 16, MEB.

Yukardaki metinde duygularıyla ve düşünceleriyle varım konusu anlatılırken ders kitabında geçen ifadenin bir bölümüne yer verilmiştir. İfade Afrikalı çocuklar ve açlık ile ilgili birtakım kalıp yargılar barındırmaktadır. Açlık konusu anlatılırken hep Afrikalı çocuklar ön plana çıkarılmaktadır ki metnin görseli de bu ifadeyi destekler niteliktedir. Açlığın uluslararası bir sorun olduğu Afrikalı çocukların değil tüm dünya çocuklarını ilgilendireceği göz önünde bulundurulması daha uygundur.

Geçmişimi Öğreniyorum adlı 2. ünitedeki ifadeler şu şekildedir:

Anneannem Nezihe Şefkatli, 1938 yılında Bursa'nın İnegöl ilçesinde doğmuş. Yıllarca dikiş atölyesi işletmiş. Üçü kız, biri erkek dört çocuğu ve sekiz torunu var. Kızlarının üçünün de öğretmen olmasından gurur duyuyor. Oğlu kendi işini kurmuştu.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 35, MEB.

Yukarıdaki ifade kadın olgusuyla ilgili birtakım sorunlar olduğunu ve bunların hem görsel hem de metinler düzeyinde ders kitaplarına yansıdığı görülmektedir. İfade de 3 kızının da öğretmen olduğu ve bununla gurur duyduğunu belirten anne oğlunun kendi işini yaptığını belirtmektedir. Ders kitaplarında kadınların meslek algısı görsel ve metinlerde genel olarak öğretmen algısıyla bir verilmektedir. Bu algının günümüz dünyasında geçerliliği pek kalmamıştır. Ders kitaplarındaki metin ve görsellerde kadınların her meslekten bir grubu temsil etmesi daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Geçmişimi Öğreniyorum adlı 2. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Türkler askerliği kutsal bir görev sayar, asker ocağını bir eğitim yuvası olarak görür.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 40, MEB.

Yukardaki ifade ders kitaplarında askerlik mesleği ile ilgili birtakım kalıp yargılar barındırmaktadır. Askerlik mesleğine kutsallık atfedilmekte olup askerlik mesleğinin normal bir meslek gibi anlatılmasının önüne geçilmiştir. İfadenin askerlik mesleği diğer meslekler gibi önemli bir meslektir gibi metinlerle değiştirilmesi daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Hep birlikte adlı 6. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Toplumumuzun bir kısmı engelli vatandaşlarımızdan oluşmaktadır. Belediyelerimiz, engelli vatandaşlarımızla da ilgilenerek onlarla sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda hizmet sunmaktadır.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 155, MEB.

Yukarıdaki metinde engellilerle ilgili birtakım kalıp ifadelerin halen kullanıldığını göstermektedir. Önceki incelediğimiz kitaplarda engelli bireylerin yardıma muhtaç insan olarak anlatılması bu dönemdeki kitaplarda da devam ettiği gözlemlenmektedir.

4. Sınıf Evrensel Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

İncelenen bu kitaptaki metinlerde kalıp yargısal ifadeler rastlanmamıştır.

5. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Adım Adım Türkiye adlı 2. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Kültürel özelliklerimizden mizah sanatının unsurlarıdır fıkralar. Fıkra denince akla ilk gelen mizah ustası Nasrettin Hoca'dır. Yüzyıllardır bu coğrafyada dilden dile dolaşmış, ünü sınırları aşmış, güldürürken düşünmüştür. Bazı fıkralar da var ki bir yöre ile özdeşleşmiştir. Mesela Karadeniz fıkraları... Bu fıkralar yöre insanının zekâsını, hazır cevaplılığını gösterir.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 41, MEB.

Yukarıdaki metinde Karadeniz yöre insanını fıkralar aracılığıyla hazır cevaplı ve zeki olarak tanıtmıştır. Olumlu olarak bir takım kalıp yargı içeren ifadeler yöre insanının genelinde olmayan özellikleri tüm yöre halkında var gibi gösterilmesine de neden olmuştur.

Adım Adım Türkiye adlı 2. üniteadaki ifadeler şu şekildedir:

Mustafa Kemal Ankara'ya döndüğünde artık kendisini karşılayanların hepsinin başında şapka vardı. Halk kısa sürede şapkayı ve çağdaş kıyafetleri benimsedi. Gezinin hemen ardından devam eden "Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun" kabul edildi (1925). Böylece Osmanlı Devleti dönemindeki farklı din ve millete mensup insanların, yöneticilerin, memurların farklı kıyafetler giymeleri uygulaması son buldu. Kıyafet de değişiklik ile milli birlik ve beraberlik güçlendi, çağdaş devletlerle bütünlük sağlandı.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 47, MEB.

Yukarıdaki metinde tarihi konuların anlatımında birtakım yanlışlıklar olduğunu kanıtlar niteliktedir. Öncelikle ders kitaplarında tarih konularını objektif olarak ele almak gerekmektedir. Tarih konularının anlatımında Osmanlı Devletinin özellikle son dönemleri

Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemlerle karşılaştırılmış ve iki dönem arasındaki farklılıklar öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu karşılaştırma dönem koşulları içerisinde ele alınmamış olmakla birlikte Osmanlı Devleti ile birtakım kalıp yargı oluşturma bakımından kontrol edilmesi daha uygundur.

5. Sınıf Harf Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Adım Adım Türkiye adlı 2. ünitedeki ifadeler şu şekildedir:

Halıcılık

Kadınlarımız dokudukları halılara, acılarını, özlemlerini, sevinçlerini, hüznelerini ve düşlerini yansıtmışlardır.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 41, Harf Yayınevi.

Yukarıdaki metin halıcılık mesleğine kadın portresi çizmektedir. Ders kitaplarında görseller de aynı şekilde halıyı kadın dokumaktadır imajı vermektedir. Bu algı yanlış olmakla birlikte halıcılığın cinsiyet gerektirmeyen bir meslek olduğu vurgusu yapılması daha uygun olduğu düşünülmektedir.

6. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

İncelenen bu kitaptaki metinlerde kalıp yargısal ifadelere rastlanmamıştır.

6. Sınıf Evren Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

İncelenen bu kitaptaki metinlerde kalıp yargısal ifadelere rastlanmamıştır.

7. Sınıf MEB Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

Türk Tarihine Yolculuk adlı 3. ünite'deki ifadeler şu şekildedir:

Aydınoğlu Ömer Bey; cömert, dindar, gaza ve fetih yapan bir kahramandır.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 60, MEB.

Türkler arasında yaşayan birinin gözüne çarpan Türklerle ilgili temel özellik, onların konukseverlikleridir.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 87, MEB.

Türkler vücudu temiz tutmak için olduğu kadar sağlıkları içinde sık sık hamama giderler.

Türkler yaşlılara ve çocuklara saygı gösterirler. Leylekler, kırlangıçlar kovulma korkusunda uzak, Türklerin evlerine yuva yapabilirler.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 89, MEB.

Yukarıdaki ifadeler ders kitaplarında birtakım olumlu kalıp yargılara yer verildiğinin göstergesidir.

Ekonomi ve Sosyal Hayat adlı 7. ünite'deki ifade şu şekildedir:

Muhtaç aylığı: Muhtaç çocuklara, engellilere, yaşlılara ve ihtiyacı olanlara verilen aylık maaştır.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, Sayfa 132, MEB.

Yukarıdaki ifade engelli bireyler hakkında muhtaç insanlar algısı oluşturmaktadır. İfadenin hassas bir konu olan engellilik kavramını aktarırken dikkat edilmesi gerekmektedir.

7. Sınıf Evren Yayınevine Ait Sosyal Bilgiler Ders Kitabının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular

İncelenen bu kitaptaki metinlerde kalıp yargısal ifadelere rastlanmamıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkındaki Öğretmen Adaylarının Görüşleri Anketinden Elde Edilen Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyet, üniversite ve kitap okuma sayılarına ilişkin frekans ve yüzdelikler Tablo 5.'de gösterilmektedir.

Tablo 5

Çalışmaya Katılanlara İlişkin Demografik Özellikler

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Cinsiyet	Kız	80	42,1
	Erkek	110	57,9
	Toplam	190	100,0
Üniversite	Gazi	53	27,9
	Dicle	72	37,9
	Marmara	65	34,2
	Toplam	190	100,0
Kitap Okuma Sayısı	0	28	14,7
	1	70	36,8
	2	48	25,3
	3	23	12,1
	4	11	5,8
	5 ve üzeri	10	5,3
	Toplam	190	100,0

Tablo 6

Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerde Belirli Coğrafi Alanlara Yer Verilmiştir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	11	52	7	10	0
	Erkek	21	68	9	9	3
	Toplam	32	120	16	19	3
Kitap Okuma Sayısı	0	6	16	3	2	1
	1	14	42	7	7	0
	2	7	32	4	3	2
	3	2	16	0	5	0
	4	2	7	1	1	0
	5 ve üzeri	1	7	1	1	0
	Toplam	32	120	16	19	3

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarında kullanılan görsellerde belirli coğrafi alanlara yer verilmiştir maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarında coğrafi konuların öğretiminde kullanılan görsellerin merkezi illerden seçildiğini sonucu, araştırmanın nitel bulgularını desteklemektedir.

Tablo 7

Ders Kitaplarında Öğrencileri Kalıp Yargıya Yönlendirecek Görsellere Yer Verilmiştir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	5	25	20	24	6
	Erkek	14	46	26	22	2
	Toplam	19	71	46	46	8
Kitap Okuma Sayısı	0	2	9	13	4	0
	1	4	28	15	19	4
	2	6	14	9	15	4
	3	1	13	4	5	0
	4	2	3	3	3	0
	5 ve üzeri	4	4	2	0	0
	Toplam	19	71	46	46	8

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarında öğrencileri kalıp yargıya yönlendirecek görsellere yer verilmiştir maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarındaki görsellerin kalıp yargı oluşturma açısından incelendiğinde birtakım sorunların devam ettiği ve bu görüşe öğretmen adaylarının da katıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8

Ders Kitaplarında Bireyler Belli Bir Grubun Üyesi Olarak Ele Alınmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kız	13	29	19	14	5	
	Erkek	16	38	24	25	7	
	Toplam	29	67	43	39	12	
Kitap Sayısı	Okuma	0	5	8	6	5	4
		1	10	30	14	14	2
		2	6	15	9	13	5
		3	3	9	8	3	0
		4	3	2	2	4	0
		5 ve üzeri	2	3	4	0	1
		Toplam	29	67	43	39	12

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarında bireyler belli bir grubun üyesi olarak ele alınmaktadır maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarındaki bireyler belirli bir gruba ait olarak anlatılmasının halen devam ettiği ders kitabı incelemeleri sonucunda da ulaşılan sonuçlar arasındadır. Araştırmanın nicel sonuçları, nitel sonuçları destekleyicidir.

Tablo 9

Ders Kitapları Öğrencileri Eleştirel Tutumlarını Geliştirme Fırsatı Sunmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	10	40	12	10	8
	Erkek	9	42	25	19	15
	Toplam	19	82	37	29	23
Kitap Okuma Sayısı	0	4	14	3	4	3
	1	6	32	12	14	6
	2	4	19	10	5	10
	3	1	9	5	6	2
	4	1	6	2	0	2
	5 ve üzeri	3	2	5	0	0
	Toplam	19	82	37	29	23

Araştırmaya katılımcıların ders kitapları öğrencileri eleştirel tutumlarını geliştirme fırsatı sunmaktadır maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Araştırmanın nitel boyutundaki veriler incelendiğinde ders kitapları birtakım ifade ve görsellerle bireyleri sınırlandırdığı tespit edilmiştir. Fakat nicel boyutunda çıkan bu sonuçlar nitel boyuttaki sonuçları desteklememektedir. Öğretmen adayları ders kitaplarının öğrencilerin eleştirel tutumlarını geliştirme fırsatı sunmaktadır maddesine katıldıkları görünmektedir.

Tablo 10

Ders Kitapları Toplum İçerisindeki Farklı Kesimleri Görmezlikten Gelmektedir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	9	19	12	21	19
	Erkek	28	29	13	30	10
	Toplam	37	48	25	51	29
Kitap Okuma Sayısı	0	8	3	7	8	2
	1	10	21	7	20	12
	2	8	14	7	13	6
	3	3	9	3	6	2
	4	3	1	0	3	4
	5 ve üzeri	5	0	1	1	3
	Toplam	37	48	25	51	29

Araştırmaya ders kitapları toplum içerisindeki farklı kesimleri görmezlikten gelmektedir maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların ortak bir görüş benimsemediği tespit edilmiştir. Burada dikkat çekecek bir diğer nokta ise kız katılımcıların büyük çoğunluğunun bu görüşe katılmadığı erkek katılımcıların ise büyük çoğunluğunun bu görüşe katılmasıdır. Ders kitaplarında farklı kesimden insanlara daha az yer verildiği tespit edilen nitel bulgularla kısmen benzerlik göstermektedir.

Tablo 11

Ders Kitaplarındaki Bazı Metinler İnsanları Kategorize Etmektedir Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	10	22	23	20	5
	Erkek	18	44	16	23	9
	Toplam	28	66	39	43	14
Kitap Sayısı	Okuma	0	6	9	6	3
		1	11	22	13	21
		2	5	18	10	13
		3	2	10	8	2
		4	2	4	2	2
		5 ve üzeri	2	3	0	2
	Toplam	28	66	39	43	14

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarındaki bazı metinler insanları kategorize etmektedir maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarındaki bazı metinlerin insanları kategorize ettiğini nitel bulgularla da tespit edilmiştir. Araştırmanın nicel sonuçları, nitel sonuçları destekleyicidir.

Tablo 12

Ders Kitaplarında Tek Tip İnsan Yetiştirme Amaçlanmıştır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	19	21	12	16	12
	Erkek	29	29	14	23	15
	Toplam	48	50	26	39	27
Kitap Okuma Sayısı	0	10	5	5	4	4
	1	17	16	10	16	11
	2	4	15	7	14	8
	3	5	10	3	3	2
	4	6	2	0	2	1
	5 ve üzeri	6	2	1	0	1
	Toplam	48	50	26	39	27

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarında tek tip insan yetiştirme amaçlanmıştır maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarındaki nitel verilerle de desteklenen bu bulgulara kitap okuma sayısı artan katılımcıların daha fazla katıldığı gözlemlenmektedir. Araştırmanın bu boyutundaki nicel sonuçları, nitel sonuçları destekleyicidir.

Tablo 13

Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Bir Toplumsal Gruba Karşı İnançlar Oluşturmaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	7	21	14	25	13
	Erkek	13	37	30	22	8
	Toplam	20	58	44	47	21
Kitap Okuma Sayısı	0	7	6	8	4	3
	1	5	21	18	19	7
	2	1	13	13	14	7
	3	2	10	5	5	1
	4	1	6	0	3	1
	5 ve üzeri	4	2	0	2	2
	Toplam	20	58	44	47	21

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarındaki metinler belli bir toplumsal gruba karşı inançlar oluşturmaktadır maddesine verilen cevapları göz önüne alındığında katılımcıların ortak bir görüş benimsemediği tespit edilmiştir. Kız katılımcıların büyük çoğunluğunun bu görüşe katılmadığı erkek katılımcıların ise büyük çoğunluğunun bu görüşe katıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında belli toplumsal gruplara karşı inanç oluşturduğunu düşünülen nitel bulgularla kısmen benzerlik göstermektedir.

Tablo 14

Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Toplulukları Çağrıştırdığı Özellikler İle Tanımlamaktadır Maddesine Verilen Yanıtların Cinsiyet ve Kitap Okuma Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	7	29	19	17	8
	Erkek	18	52	19	15	6
	Toplam	25	81	38	32	14
Kitap Okuma Sayısı	0	7	10	4	5	2
	1	4	39	14	9	4
	2	4	16	11	12	5
	3	4	11	4	2	2
	4	2	4	2	3	0
	5 ve üzeri	4	1	3	1	1
	Toplam	25	81	38	32	14

Araştırmaya katılımcıların ders kitaplarındaki metinler belli toplulukları çağrıştırdığı özellikler ile tanımlamaktadır maddesine verilen cevaplar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğu bu görüşe katılmaktadır. Ders kitaplarındaki nitel verilerle de desteklenen bu bulgulara kitap okuma sayısı artan katılımcıların daha fazla katıldığı gözlemlenmektedir. Araştırmanın bu boyutundaki nicel sonuçları, nitel sonuçları destekleyicidir.

Ders kitapları toplum içerisindeki farklı kesimleri görmezlikten gelmektedir maddesinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ki-kare istatistiği yapılmış, elde edilen sonuçlar Tablo 15.'de gösterilmiştir.

Tablo 15

Ders Kitapları Toplum İçerisindeki Farklı Kesimleri Görmezlikten Gelmektedir Maddesinin Cinsiyet Değişkenine Göre Ki-Kare İstatistiği

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	9	19	12	21	19
	Erkek	28	29	13	30	10
	Toplam	37	48	25	51	29
Ki- kare Değeri		11,819				
Anlamlılık Düzeyi		0,01*				

* 0,05 düzeyinde anlamlıdır

Araştırmaya katılan katılımcılar arasında cinsiyet değişkenine göre ders kitaplarının toplum içerisindeki farklı kesimleri görmezlikten gelmektedir görüşünde anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=0,01<0,05$). Elde edilen sonuçlara göre erkek katılımcılar arasında bu görüşe katılanlar çoğunlukta olmasına rağmen kızlar bu görüşe katılmamaktadır.

Ders kitaplarındaki metinler belli bir toplumsal gruba karşı inançlar oluşturmaktadır maddesinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için ki-kare istatistiği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo. 16’da gösterilmektedir.

Tablo 16

Ders Kitaplarındaki Metinler Belli Bir Toplumsal Gruba Karşı İnançlar Oluşturmaktadır Maddesinin Cinsiyet Değişkenine Göre Ki-Kare İstatistiği

Değişkenler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Cinsiyet	Kız	7	21	14	35	13
	Erkek	13	37	30	22	8
	Toplam	20	58	44	57	21
Ki- kare Değeri		14,331				
Anlamlılık Düzeyi		0,006*				

* 0,05 düzeyinde anlamlıdır

Araştırmaya katılan katılımcılar arasında cinsiyet değişkenine göre ders kitaplarındaki metinler belli bir toplumsal gruba karşı inançlar oluşturmaktadır görüşünde anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=0,006 < 0,05$). Elde edilen sonuçlara göre erkek katılımcılar arasında bu görüşe katılanlar çoğunlukta olmasına rağmen kızlar bu görüşe katılmamaktadır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmada ulaşılan sonuçlara, bu sonuçlara ilişkin tartışmaya ve en sonunda ise araştırma bulgularından hareketle oluşturulan önerilere yer verilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntemden (mixed method) yararlanılmıştır. Araştırmanın nicel verileri “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Görüşleri” anketi uygulanarak elde edilmiştir. Araştırmanın nitel verileri ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargıları İnceleme Çizelgesi” ile elde edilmiştir. Bu bağlamda ele alınan araştırmanın sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Nitel Bulgulara İlişkin Sonuç ve Tartışma

Ders kitaplarındaki metinler insan haklarına duyarlı, farklılıklara saygılı ve birey hak ve özgürlüklerini öğretici unsurlardan oluşmalıdır. Bireyler demokrasi, özgürlük, insan hakları, vatandaşlık gibi temel kavramları aileden sonra öğrenebileceği kurumların başında okul gelmektedir. Okul programında ise bu kavramları öğretecek ders, ilköğretim kademesinin önemli bir bölümünü oluşturan Sosyal bilgiler dersidir. Bu sebeple Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan metinler ve bu metinleri destekleyen görsellerin seçiminde çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Ders kitaplarındaki metinler ve görseller bireylerde kalıp yargı oluşturmamalıdır. Çünkü değişen ve gelişen dünya şartlarında kültürler arası iletişim, çok kültürlülük, insan hakları gibi kavramlar ön plana çıkmakta fakat birtakım kalıp yargılar bu kavramların ihmal edilmesine neden olabilmektedir.

Bireylerde kalıp yargı oluşturma endişesi taşıyan ifadeler ders kitaplarında yer almamalıdır. Ders kitaplarının objektif, insan haklarına duyarlı metinlerden oluşması bireylerin değişen ve gelişen dünya şartlarına ayak uydurmasını hızlandırabileceği gibi insanlar arası iletişimi de olumlu yönde etkileyecektir. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin ve metinlerin incelenmesi sonucu çıkan sonuçlar şöyledir:

1- 1998 müfredatında Türk milleti kavramı sıkça kullanılmış olup birçok olumlu özelliğinden bahsedilmiştir. Anlatılan konuların birçoğu Türkçülük kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Ders kitaplarındaki metin ve görsellerin Türkçülüğün önemini, gerekçesini ve nedenlerini ele alan bir bakış açısını kullanarak hazırlanmadığı tespit edilmiştir. Seçilen her metnin Türkçülük kavramı ile bağlantılı olması gerektiği izlenimi oluşturmaktadır. Türk milleti temizdir, çalışkandır, dürüsttür, cesurdur, en eski ve büyük milletlerindendir, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterir gibi ifadeler ders kitaplarında gerekçelendirilmeden verilmiştir. 2005 yılında uygulanmaya başlayan öğretim programı ders kitabındaki metinlerde Türkçülük kavramının kullanımı azalmış vatandaşlık, yurtseverlik ve ekonomi kavramlarının ders kitabında kullanılma oranı daha da artmıştır. İki müfredatın karşılaştırılmasından elde edilen verilerde “Türk” kelimesi eski müfredatta 1199 kere, “Ordu” kelimesi 171 kere, “Devlet” kelimesi ise 982 kere kullanılmıştır. Yeni müfredatta “Türk” kelimesi 486’ya, “Ordu” kelimesi 55’e, “Devlet” kelimesi ise 250’ye düşürülmüştür. Küresel vatandaşlık ve evrensel değerlerin ön plana çıktığı yeni müfredatta “çocuk hakları” kelimesi 2’den 65’e, “Hak, Özgürlük, Hürriyet” kelimesi 199’dan 342’ye, “Sivil toplum” kelimesi ise 5’den 129’a çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümündeki sonuç Ertürk (2006)’ün çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. 1997 ve 2004 Sosyal bilgiler ders kitapları üzerine bir içerik analizi yapan araştırmacı eski ders kitaplarından farklı olarak yeni ders kitaplarında evrensel değerlere de yer verildiğini söylemiştir. 1997 dönemindeki ders kitaplarında milliyetçi bir söylem hâkim iken 2004 dönemindeki kitapların milliyetçi söylemin yanı sıra demokratik ve evrensel değerlere yapılan vurgunun arttığını belirtmiştir. Ertürk (2006) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları bizim çalışmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

2- Ders kitaplarında tarih ile ilgili konuların öğretiminde kullanılan metinlerin ve görsellerin seçiminde birtakım eksikliklerin olduğu düşünülmektedir. Ders kitaplarındaki metinler ve görseller tarih konularının öğretiminde önemli bir disiplin olan olayları dönemin koşulları içerisinde değerlendirme anlayışı ile ele alınmamıştır. Genelde

verilmek istenilen hakim görüş ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kılık kıyafet olarak çağdaş ülkelerden geri kaldığı, bilim sanat konusunda çağını takip edemediği ve ülke topraklarını koruyamadığı şeklindedir. Buna karşılık Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin bilim, sanat ve kılık kıyafet konusunda çağının yakalamak için çalıştığı şeklinde söylenebilmektedir. Bu iki dönem koşullar itibariyle karşılaştırma yapmadan anlatılması gereken dönemlerdir. Çünkü yıkılmakta olan ve yeni kurulan devleti oluşturan unsurların aynı unsurlar olması iki farklı devletten ziyade birbirini tamamlayan devletler şeklinde tanımlanması daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Hatta bu konuların dönemin koşullarının değişmesinin Türk devletine olan etkisi altında gösterilmesi daha uygundur. Araştırmanın bu bölümündeki sonuçlar ise Öztürk (2011)'ün çalışmasının bazı bölümleriyle paralellik göstermektedir. Çalışmasında Sosyal bilgiler ders kitaplarını da inceleyen araştırmacı incelenen ders kitaplarında alan tarihçilerinin, özellikle de tarih metodolojisi uzmanlarının katkılarının eksikliği bariz bir biçimde görüldüğünü dile getirmektedir.

3- Ders kitaplarında engellilik ile ilgili kavramların kullanımında birtakım sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Engellilik kavramı ders kitaplarında yardıma muhtaç insan algısı oluşturmaktadır. İncelenen iki müfredatta bu algının oluşumuna dair izlenimler edinilmiştir. Engelli bireylerin tek amaçları 1998 müfredatında şöyle anlatılmıştır: Engelliler, yardıma muhtaç olmadan çalışıp hayatını kazanmak, topluma yararlı olmak isterler. Bu, engellilerin değişmez tutkusudur. Tanımın devamındaki ve önceki metinlerde ise engellilerin hayata tutunması ve umutlarının sönmemesi için onlara yardım etmemiz gerektiği belirtilmiştir. Ders kitaplarında yer alan ifadeler arasında bir bütünlük olmadığı gibi müfredat değişikliğinin de engelli kavramının veriliş biçimini değiştirmedeği gözlemlenmiştir. Burada dikkat çekilecek bir ayrıntı ise MEB yayınevine ait yeni ders kitaplarının engelli kavramlarını yardıma muhtaç olarak tanımlarken MEB izni ile yayınlanan özel yayınevlerine ait olan kitaplarda böyle bir ifadelere rastlanmamış olmasıdır. Özel yayınevlerine ait kitaplardan 7. Sınıf ders kitabı haricindekiler ise engellilik kavramı ile ilgili farkındalık oluşturacak hiçbir ifadenin yer almaması dikkat çekmektedir. Sonuç olarak ders kitaplarındaki engellilik konularının ele alınış şekli değiştirilmelidir. Farklılıkların zenginlik olduğu, toplu yaşam alanlarının yapımında tüm vatandaşlar düşünülerek yapılırsa kimsenin muhtaç olmadan yaşayabileceği örnek uygulamalara yer verilmedir. Çayır ve Ergün (t.y)'ün yaptıkları "Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme ve Hibe Programı" tarafından desteklenen proje kapsamında yayınlanan "Ders

Kitaplarındaki Engellilik” adlı kitaptan elde edilen veriler çalışmamızın sonuçları destekler niteliktedir. Ders kitaplarında engellilerin konu olduğu metinlerin “yardıma muhtaç”, “eksik olma”, “aciz olma”, “yapamama” gibi önyargı ve kalıp yargıların etkisinde olduğunu belirtmişlerdir.

4- Ders kitapları bireylerin bireysel özellikleri nedeniyle birtakım kısıtlamalara yönlendirdiği fark edilmiştir. Boyu kısa olanının basketbol oynayamayacağı, herkesin sanatkâr, sporcu olamayacağı gibi ifadeler ders kitaplarında kullanılmıştır. Kullanılan bu ifadelerde ders kitapları, bireysel özellikleri göz ardı etmektedir. Oysa metinlerin ve görsellerin tüm toplumu kapsayacak şekilde olması ve bireyleri teşvik edici nitelikte olması gerekir. Ders kitapları hazırlanırken her kesimi temsil etmesi gerektiği için kullanılan ifadelerde herhangi bir grup ön plana çıkartılıp genelleme yapılmamalıdır. Toplumun her kesiminden bireylerin ders kitaplarında örnek olacak şekilde yer verilmesi gerekmektedir.

5- Ders kitaplarında cinsiyetlerin konu olduğu metin ve görsellerde kadın-erkek eşitliği bağlamına çok dikkat edilmediği gözlemlenmektedir. Kadınlara yönelik bazı ifadelerin ve görsellerin birtakım kalıp yargılara neden olabileceği gibi eşitlik ilkesiyle de bağdaşmadığı açıktır. Örneğin görseller bazı meslek olgularının dışında kalan meslekleri erkekler tarafından yapıldığı imajını beslemektedir. Kadın görseller ise genellikle ya öğretmen ya da ev işleriyle uğraşan ev hanımı şeklinde anlatılmaktadır. Oysa günümüz ders kitaplarındaki metinlerin ve görsellerin kadın-erkek eşitliği bağlamında ele alınması daha doğru olur. Araştırmanın bulguları Gümüšoğlu (2008)’nin yaptığı çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konusu hakkında daha önceden yazdığı çalışmayı yeni kitapları inceleyerek geliştiren yazar, Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki cinsiyet rollerinin sağlıklı bir temelde inşa edildiğini belirtmektedir. Anderson ve Hamilton (2005)’un yaptığı çalışmalarında ders kitaplarındaki kayda değer oranda dengesizlikler içerdiğini belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin sunduğu kalıp yargılar doğrultusunda babalar acıya dayanıklı ve güçlü bireyler olarak tasvir edilirken, anneler çocuklara şefkatli ve kendilerini besleyen kişiler olarak gösterilmektedir. Esen (1998)’in yaptığı çalışmada ise ders kitapları kadınları eş olarak veya ev hanımı rolleriyle erkekleri ise daha geniş roller ile tanımladıklarını tespit etmiştir. 1998 yılında İlköğretim ders kitaplarıyla yapılan çalışma, günümüzde de hala geçerli bulgular olduğunu ve çalışmamıza destekleyici olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca bu çalışmamızı destekleyen

bulgular arasında Asan (2006), Demirel (2010), Tanrıöver (2003), Taylor (2003), Tezcan (2003), Özkan (2013)'ın yaptığı çalışmalarda gösterilebilmektedir.

6- Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerde birtakım sorunlar azalaraktan devam etmektedir. 1998 müfredatının bir dönemdeki ders kitaplarında incelenen toplam 449 tane görselin 47 tanesinde kalıp yargı oluşturma açısından sorunlu olduğu tespit edilmiştir. 2005 müfredatının bir dönemdeki ders kitaplarında incelenen toplam 456 tane görselin 4 tanesinde kalıp yargı oluşturma açısından sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre 2005 müfredatının ders kitaplarındaki görsellerin başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Milli Eğitim Bakanlığının izni ile ders kitabı olarak okutulan özel yayınevlerine ait kitaplar ise görseller açısından kalıp yargısal olarak sorunlu şeklinde tanımlanabilmektedir. Özel yayınevlerine ait incelenen toplam 925 tane görselin 54 tanesinde kalıp yargı oluşturma açısından sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bu durum özel yayınevlerine ait kitapların yeteri kadar incelenmediği anlamına gelmektedir. Özkan (2013), Kılıç & Eyüp (2011), Asan (2006), Tanrıöver (2003), Taylor (2003)'un yaptığı çalışmaların bulguları bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Yukarıdaki sonuçlara ek olarak 2005 müfredatının ders kitaplarının kalıp yargılar açısından daha dikkatli davranıldığı söylemek mümkündür. İncelenen 6. Sınıf ders kitaplarında kalıp yargısal bir ifadeye rastlanmamış olması ayrıca belirtilmesi gereken bir husustur. Fakat 1998 müfredatının yapmış olduğu bazı kalıp yargıların 2005 müfredatında da halen devam ettiği gözlemlenmektedir. Geçmişte yapılan hataların günümüzde halen devam etmesi düşünülmeli gereken bir durumdur. Yeni müfredatın ders kitapları birbiriyle çelişen ifadelerden de arınmış olması bakımından eski müfredattan daha başarılıdır. İncelenen yeni müfredatın kitaplarındaki metinlerinde birtakım sorunlar olduğu tespit edilmiş fakat eski müfredatta karşılaşılan ifade zıtlıkları ile yeni müfredattaki ders kitaplarında karşılaşılmamıştır.

Nicel Bulgulara İlişkin Sonuç ve Tartışma

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Öğretmen Adaylarının Görüşleri anketinin uygulanması sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin sonuç ve tartışma şu şekildedir: Sosyal bilgiler öğretmen adayları ders kitaplarındaki görsellerde belirli coğrafi alanların kullanıldığı görüşüne katılmakla birlikte nitel verilerden elde edilen

bulgularla aynı düşünceye sahip oldukları görünmektedir. Ders kitaplarında turizm ve sosyal hayat gibi konuların anlatımında seçilen görsellerin genellikle büyük şehirler olduğunu belirleyen nitel bulgular öğretmen adaylarının görüşleriyle desteklenmektedir. Öğretmen adaylarının ders kitaplarındaki görsellerle ilgili duyarlı oldukları söylenebilmektedir. Ders kitaplarındaki görsellerin öğrencilerde kalıp yargı oluşturma açısından incelendiğinde birçok görselin sorunu olduğu tespit edilmiş öğretmen adaylarının görüşleri de bu doğrultuda olduğu uygulanan anket ile belirlenmiştir.

Ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre öğrencileri kategorize ettikleri, tek tipleştirdikleri söylenmektedir. Özellikle bireysel özelliklerin göz ardı edildiği ders kitaplarındaki bu sonuç nitel verilerle benzerlik göstermektedir.

Ders kitapları toplum içerisindeki farklı kesimleri görmezlikten gelmektedir maddesine verilen cevapların büyük çoğunluğu katılıyorum veya tamamen katılıyorum şeklindedir. Özellikle yeni müfredatın ders kitapları incelendiğinde her kesimden insanı kapsayacak nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Engelli bireyler, kadının iş hayatımızdaki önemi gibi konulara çok az değinen ders kitapları metinlerin aktarımında ve görsellerin bazılarında sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Ders kitapları öğrencilerin eleştirel tutumlarını geliştirmek için fırsat oluşturmaktadır maddesine öğretmen adaylarının verdikleri cevapların büyük çoğunluğu katılıyorum şeklinde olmuştur. Kısmen de olsa 2005 müfredatının ders kitaplarının öğrencilerde farklı düşünce geliştirme arayışı içerisinde olduğu söylenebilmektedir.

Öneriler

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kalıp yargıları incelemek ve öğretmen adaylarının ders kitapları hakkındaki görüşlerini almak için yapılan çalışmanın bulgular kısmından hareketle şu öneriler yapılabilir.

Ders kitabı hazırlama komisyonuna yönelik öneriler:

- Ders kitaplarındaki metin ve görseller incelenirken kalıp yargılar doğrultusunda uzman kişiler tarafından gözden geçirilebilir.
- Ders kitapları bireyleri sınırlandırmamalı; farklılıkları ve çeşitliliği zenginlik olarak gören bir toplum modeli çizmelidir.

- Kalıp yargıların oluşumu arasında yer alan ve bireyleri kendi milli değerlerini ön plana çıkartıp diğer ulusların milli değerlerini yeğleyen bakışın yerine farklılıklara saygılı, evrensel değerleri göz önünde bulunduran aktif vatandaş yetiştirme odaklı bir bakış geliştirilebilir.
- Ders kitaplarında engelli bireyler ile ilgili metinlerin ve görsellerin uzman kişiler tarafından oluşturulması daha uygundur. Engelli bireyler hakkında farkındalık oluşturma açısından ders kitaplarında daha fazla iyi uygulamaların ve görsellerin yer alması gereklidir.
- Ders kitaplarındaki metin ve görseller kadın-erkek eşitliği ilkesine göre hazırlanması gerekir. Kullanılan görsellerin ve metinlerin eşit bir şekilde cinsiyetleri temsil etmesi gereklidir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerine, öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına yönelik öneriler:

- Sosyal bilgiler eğitimcileri konu alanı ders kitabı inceleme dersinde kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcılıktan bahsetmeli ve ders kitaplarındaki görsel ve metinleri öğretmen adaylarıyla değerlendirmelidir.
- Geleceğin bireylerini yetiştiren ve onları şekillendiren öğretmenlerin kalıp yargı ve ders kitapları hakkında bilinçlendirilmesine yönelik uzmanlar tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Öğretmen adaylarına ders kitabı inceleme dersinde kalıp yargıları fark etme, örnek uygulama geliştirme ve etkin anlatım sağlama teknikleri anlatılması fayda sağlayabilir.

Bu alanda yapılacak araştırmalara yönelik öneriler:

- Yapılan çalışmalarda Sosyal bilgiler ders kitaplarının tek boyutlu olarak ele alındığını göstermektedir. Yapılacak olan çalışmaların bütüncül bir bakış açısıyla yapılması alana fayda sağlayacağı düşünülmektedir.
- Ders kitaplarındaki kalıp yargıların öğrenciler, öğretmenler ve öğretmen adaylarının günlük yaşantılarına olan etkileri çalışılabilir.
- Kalıp yargıların oluşumunda ders kitaplarının etkisi incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley: Reading MA.
- Anderson, D. A. & Hamilton, M. (2005). Gender role stereotyping of parents in children's picture books: The Invisible Father. [Sex Roles]. 52. S. 145-151.
- Arslan, Ş. A. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Ankara: T. C. Başbakanlık.
- Asan, H. (2006). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyet algılarının saptanması*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Ata, B. (2004). *Clio'nun peşinde bir tarihçi: Prof. Dr. Sina Akşin ve konferansının ardından*. [http://acikarsiv.gazi.edu.edu.tr /index.php](http://acikarsiv.gazi.edu.edu.tr/index.php) siteden erişilmiştir.
- Atkinson, P. (2001) *Handbook of Ethnography*. California: Sage.
- Atkinson, R., Richarda C. Hilgard, & Ernest R. (1995). *Psikolojiye giriş II*. İstanbul: Sosyal.
- Ayan Ceyhan, M. & Koçbaş, D. (2011) *Çiftkillilik ve eğitim, Eğitim reform girişimi*, Sabancı Üniversitesi, [http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files /cift](http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/ciftkillilik) killilik siteden erişilmiştir.
- Barth, J. L.(1977). *Advanced social studies education*. Washington, DC: University Press of America.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmaları*. İstanbul: Sistem.
- Bilgin, N. (2014). *Kimlik inşası*. İzmir: Mediform.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu*. İzmir: Ege.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan ilişkileri ve kimlik*. İstanbul: Sistem.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. İstanbul: Bağlam.
- Brigham, J. C. (1971). Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*, 41, 15–38.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, G. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: PegemA.

- Ceyhan, E. & Yiğit. B. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı.
- Coşkun, Ş. (2004). *Kültürlerarası iletişim sürecinde kalıp düşüncelerin ve önyargıların rolü: Antalya’da yaşayan Güneydoğulular ile Antalya yerlileri arasındaki kalıp düşünceler ve önyargılar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. USA: Sage.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çayır, K. (2010). Yeni bir ‘biz’ anlayışı geliştirme yolunda eğitim, Ders kitapları ve okullar, eğitim, çatışma ve toplumsal barış. K. Çayır (Drl.), *Türkiye’den ve dünyadan örnekler içinde*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Çayır, K. (2009). *Yeni ders kitaplarında insan hakları eğitimi*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. K. Çayır, & M. Ayan Ceyhan (Drl.). *Ayrımcılık- çok boyutlu yaklaşımlar içinde*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Çayır, K. & Ergün, M. (t.y) *Ders kitaplarında engellilik* <http://secbir.org/images/haber/2012/07/derskitaplarındaengellilik> siteden erişilmiştir.
- Çebi, M. vd., (2005), Matematik I. Sınıf, Ankara: Dörtel.
- Çotuksöken, B. vd. (2003). Niteliksel çözümleme için ölçütler, ders kitaplarında insan hakları tarama raporu, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Devine, P. G. (1988). Stereotype Assessment: Theoretical and Methodological Issues. *Unpublished Manuscript*, University of Wisconsin-Madison.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and Prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5-18.
- Doğan, N. (1994). *Ders kitapları ve sosyalleşme (1918-1976)*. İstanbul: Bağlam.
- Dovidio, J. F. (2011). *The Sage Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. London: Sage.
- Ekiz, D. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Anı.

- Ertürk, E. (2006). *Ders kitaplarında toplum, yurttaşlık, vatanseverlik ve ekonomi anlayışının dönüşümü: 1997 ve 2004 İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerine bir içerik analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esen Sevrge, Y. (1998). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik (ilköğretim ders kitapları üzerinde yapılmış bir içerik çözümlemesi)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fichter, J. (2002). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Konya: Toplum.
- Gelişli, Y. (2006). *Eğitimin işlevleri, içinde eğitim bilimine giriş*. Ç. Özdemir (Ed.). Ankara: Ekinoks.
- Gilbert, G. M. (1951). Stereotype persistence and change among college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46, 245–254.
- Goffman, E. (1967). *Interaktionsrituale über Verhalten in direkter Kommunikation*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır. & M. Ayan Ceyhan, (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Greene, J. (2007). *Mixed methods in social inquiry*. San Francisco, CA: John Wiley.
- Grenne, J. C. (2006). Toward a methodology of mixed methods social inquiry. *Research in the Schools*. 13(1), 93-98.
- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında Sosyal Bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of Trends In Arts, Sports and Science Education*, 2 (1), 8-26.
- Gümüsoğlu, F. (2013). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak.
- Güvenç, B. (2008). *Türk kimliği*. İstanbul: Remzi.
- Harlak, H. (2000). *Önyargılar*. İstanbul: Sistem.
- Haslam, S. A. (1997). Stereotyping and social influence: Foundations of stereotype consensus. In R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers, & S. A. Haslam (Ed.), *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 119–143). Oxford, England: Blackwell.

- Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Helvacıoğlu, F. (1994). *1928' den 1994'e ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Bölümü, İstanbul.
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D., (1990) Social Motivation, self-esteem and social identity. D. Abrams ve M. A. Hogg (Ed.), *Social Identity Theory: Constructive and Critical Advances*. (28-47). Londra: Harvester Wheat Sheaf.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2007). *Önyargı ve ayrımcılık*. İstanbul: Ütopya.
- Hogg, M. A. & Abrams, D. (1988). *Social identifications*, London: Routledge.
- Hortaçsu, N. (1998). *Grup içi ve gruplararası süreçler*, Ankara: İmge.
- Işık, Ş. (2012). *Kültürlerarası iletişim bağlamında Cumhuriyet Üniversitesi temelinde gençlerin Almanya'ya ve Alman toplumuna bakışları*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- İmançer, D. (2010). Stereotipleri anlamak, D. İmançer (Ed.), *Medyayı anlamak: stereotipler, değerler ve söylem içinde*. Ankara: De ki.
- İnan, S. (2013). Türkiye'nin demokrasi eğitiminde netameli bir konu: Sosyal Bilgiler ders kitaplarında militarizm. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 31-38.
- İnandı, Y., Özkan, S., Peker, S. & Atik, Ü. (2009). Kadın öğretmenlerin kariyer geliştirme engelleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 77-96.
- Johnson, R. B. & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, Vol. 33 (7), 14-26.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar & Sosyal psikolojiye giriş*. Ankara: Evrim.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2000). *İnsan hakları eğitimi*. Ankara: Anı.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karlins, M., Coffman, T. L., & Walters, G. (1969) On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13: 1-16.

- Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla yaşamak*. Ankara: Ürün.
- Katz, D. & Braly, K. (1933). Racial stereotypes in one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28:280-290.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem.
- Kaymakcı, S. (2010). Yeni Sosyal Bilgiler programının ve ders kitaplarının bilim ve teknolojiye yaklaşımı. B. Ata (Ed.), *Bilim teknoloji ve sosyal değişme* içinde (s. 13-37). Ankara: Pegem.
- Kılıç, A. & Seven S. (2007). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: PegemA.
- Kılıç, L. & Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 129-148.
- Kızılcı, S. & Erjem, Y. (1994). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü. Ankara: Atilla.
- Kitiş Çınar, E. (2013). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Denizli.
- Küçükahmet, L. (Ed.). (2011). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel.
- Lambert, W.E. & Klineberg, O. (1967). *Children's View of Foreign Peoples*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Harcourt Brace.
- Madran, D. A. (2012). Temel beklenti etkisi: kendini gerçekleştiren kehanet. K. Çayır, & M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık-çok boyutlu yaklaşımlar* içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Terimler Sözlüğü (O. Akınay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu* (4, 5, 6 ve 7. Sınıf). Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Özkan, R. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (5), 617-631.
- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih öğretiminde anakronizm sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih ders kitaplarındaki kurgusal metinler üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 37-58.
- Paker, M. (2012), Psikolojik Açından Önyargı ve Ayrımcılık, K. Çayır, & M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık-çok boyutlu yaklaşımlar* içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Pettigrew, T. (1998) Inter-group Contact Theory, *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

- Pingel, F. (2003). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Sakallı, N. (1998). *Sosyal etkiler “kim kimi nasıl etkiler?”*. Ankara: İmge.
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description. *Research in Nursing & Health*, 23, 334-340.
- Savage, T. & Armstrong, D.G. (1996). *Effective teaching in elementary Social Studies*. USA: Prentice Hall.
- Schaller, M. (2001). Unintended influence: Social-evolutionary processes in the construction and change of culturally-shared beliefs. J. P. Forgas & K. D. Williams (Eds.), *Social influence: Direct and indirect processes* içinde. (77-94). Philadelphia: Psychology.
- Semerci, Ç. & Semerci, N. (2003). İlköğretim (1-5 Sınıf) Matematik ders kitaplarının genel bir değerlendirmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 162, 1-5.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği, Ç.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1), 49-54.
- Semenderoğlu, A. & Gülersoy, A. E. (2005, Mayıs). *İdeal Sosyal Bilgiler öğretimi programı arayışında yeni Sosyal Bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi*, II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Severge, Y. E. (1998). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik ilköğretim ders kitapları üzerinde yapılmış bir içerik çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Sherif, M. & Sherif, C. (1993). *Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Sosyal.
- Silberman, S. (2011). The invisible enemy. Wired Feb. Web. 9 Feb. 2011.
- Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi (NCSS). (1994). *The social studies professional*. Washington DC: National Council for the Social Studies.
- Spears, R. & Haslam, S. A. (1997). Stereotyping and the Burden of Cognitive Load. R. Spears, P., H. Oakes, N. Ellemers & S. A. Haslam (Ed.), *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life* içinde. Blackwell, Oxford, 171-207.
- Şefik Yaşar, (2005, Kasım), *Sosyal Bilgiler programı ve öğretimi, eğitimde yansımalar VIII*, Yeni ilköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu. Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sabancı Kültür Sitesi, Kayseri.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2014). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- Tajfel, H. (1997). Social psychology of intergroup relations. *Annual review of psychology*, 33, 1-39.
- Tajfel, H. (1981). Social stereotypes and social groups. J. C. Turner & H. Giles (Ed.), *Intergroup behaviour* içinde. (144–167). Oxford: Blackwell.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel & G. Austin (Eds.), *The psychology of intergroup relations* içinde. (7–24). Chicago: Nelson-Hall.
- Tanrıöver, H. Uğur (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılık, B. Çotuksöken, A. Erzan & O. Siler (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları* içinde. 106-121, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Tarman, B. (2011). Sosyal Bilgiler eğitiminde Sosyal Bilgiler laboratuvarlarının yeri ve önemi, (Importance of Social Studies labsin Social Studies education), R. Turan, A. M. Sünbül & H. Akdağ (Ed.), *Sosyal Bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II, (New approachesin Social Studies education II)* içinde. Ankara: PegemA.
- Tarman, B. & Acun, I. (2010). Social Studies Education and a New Social Studies Movement, *Journal of Sicil Studies Education Research* (1), 1. 1-16
- Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2007). The new era of mixed methods. [Editorial]. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 3-7.
- Taylor, F. (2003). Content analysis and gender stereotypes in children's books. *Teaching Sociology*. 31 (3), 300-311.
- Tezcan, M. (1974). *Türklerle ilgili stereotipler kalıpyargılar ve Türk değerleri üzerine bir inceleme*, Ankara: A. Ü Eğitim Fakültesi.
- Tezcan, M. (2003). Gizli müfredat: Eğitim sosyolojisi açısından bir kavram çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 1 (1), 53-59.
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Ankara: Anı.
- Tuncer, T., Karasu, A., Altunay, B., & Güler Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: bir doküman analizi örneği. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 31(2), 439-457
- Turner, J. C. (1975) Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour, *European Journal of Social Psychology*, 5, 5-34.
- Turner, J. C. (1991). *Social influence*. Milton Keynes: Open University.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.

- Yapıcı, A. (2002). *Gençlerde dini kalıp yargılar*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yıldırım Ü. N. & S. Ateş (2003). İlköğretim 7. Sınıf Fen Bilgisi ders kitabının Fen Bilgisi öğretmenlerine göre yeterlilik derecesinin araştırılması. *AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 78-86.

EKLER

**Ek 1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında (Metin-Görsel) Kalıp Yargı
Değerlendirme Çizelgesi**

Yönerge: Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aşağıda yer alan kalıp yargılarının 1998 ve 2005 müfredatına göre hazırlanan kitaplarda görülme durumuna göre tik (✓) koyarak işaretleyiniz. Aynı zamanda kalıp yargılarının olumlu ve olumsuz olma durumlarına göre tik (✓) koyarak işaretleyiniz.		1998 müfredatına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarında kalıp yargılar var mıdır?	2005 müfredatına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarında kalıp yargılar var mıdır?	Olumlu	Olumsuz
Metinlerden hazırlanmış etkinlikler;					
1.	Bireysel özellikler göz ardı edilmektedir.				
2.	Belli grup veya gruplara ortak özellikler yüklenmektedir.				
3.	Belli bir konuda aşırı genelleme yapılmaktadır.				
4.	Bireyin objektif düşünmesini engelleyici niteliktedir.				
5.	Bireylerde önyargı oluşumunu destekler niteliktedir.				
6.	Kategorik düşünmeye neden olmaktadır.				
7.	Cinsiyet genelleyici bir özellik olarak kullanılmıştır.				
8.	Toplum içerisindeki farklılıklar görmezden gelinmektedir.				
9.	Irksal faktörler genelleyici bir özellik olarak kullanılmıştır.				
10.	Irksal sınıflama yapmaktadır.				
11.	Din genelleyici bir özellik olarak kullanılmaktadır.				
12.	Belli bir grubu fazla övmektedir.				
13.	Belli bir grubu fazla eleştirmektedir.				
14.	Tekipleştirme söz konusudur.				
15.	Objektif olmayan değer yargıları içermektedir.				
16.	Cinsiyet meslek belirlemede belirleyici bir etken olarak kullanılmıştır.				
17.	Toplumlarası iletişimi zorlaştırıcı nitelikte ifadeler içermektedir.				
18.	Ayrımcılığa sebep olabilecek ifadeler içermektedir.				

	Görsel hazırlanmış etkinlikler;				
1.	Örneklendirmeler de belli meslek grupları kullanılmaktadır.				
2.	Cinsiyet genelleyici bir özellik olarak kullanılmıştır.				
3.	Belli konular için aynı görseller kullanılmıştır.				
4.	Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarsızdır.				

Ek 2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Kalıp Yargılar Hakkında Öğretmen Görüşleri

Değerli öğretmen adayları, bu anket Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki kalıp yargılar hakkında görüşlerinizi tespit etmek üzere hazırlanmıştır. Anket sorularına vereceğiniz samimi cevaplar, araştırma sonuçlarının güvenilirliği açısından önemlidir. Bunun için bütün maddeleri dikkatlice okumanızı ve soruların tamamını cevaplamanızı önemle rica ederim. Anket sorularına vereceğiniz cevapların kimseyle paylaşılmayacağından ve bilimsel amaç dışında kullanılmayacağından emin olabilirsiniz. Anketi cevaplayarak yaptığımız bilimsel çalışmaya katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Müslim OVALI

Gazi Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Kişisel Bilgiler

Bu bölümde sizden kişisel bilgileriniz istenmektedir. Lütfen size uygun olan seçeneği (X) işareti ile işaretleyiniz.

1) Cinsiyetiniz:

☐ Kız ☐ Erkek

2) Öğrenim gördüğünüz üniversite:

☐ Marmara Üniversitesi ☐ Gazi Üniversitesi ☐ Karadeniz Teknik Üniversitesi ☐ Diğer(Lütfen belirtiniz):.....

3) Babanızın mezun olduğu okul:

☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ve dengi ☐ Üniversite veya Yüksekokul ☐ Lisansüstü (Doktora vb.)

4) Annenizin mezun olduğu okul:

☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ve dengi ☐ Üniversite veya Yüksekokul ☐ Lisansüstü(Doktora vb.)

5) Ders kitabı incelemesi dersini aldınız mı / alıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

6) Üniversiteye başlamadan önce yaşadığınız yerleşim birimi?

☐ Köy ☐ Kasaba ☐ İlçe ☐ İl ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz):.....

7) Ayda kaç kitap okursunuz?

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ve üzeri

Değerli öğretmen adayları, aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuduktan sonra, ifadeye ne ölçüde katıldığınızı, sütuna ait olan ve ifadenin hizasında bulunan kutucuğu işaretleyerek belirtiniz. Her bir ifade için sadece bir işaretleme yapınız.	Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Ders kitaplarındaki metinler toplumun her kesimini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ders kitaplarında kullanılan görsellerde belirli coğrafi alanlara yer verilmiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ders kitabında öğrencileri kalıp yargıya yönlendirecek görsellere yer verilmiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ders kitaplarında etnik köken ayırt edici bir etken olarak ele alınmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ders kitaplarındaki görseller öğrencilerin taraflı düşünmesini destekler niteliktedir.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ders kitaplarında dini inanç ayırt edici bir etken olarak ele alınmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ders kitaplarındaki metinlerde toplumsal ayrımcılığa yol açacak ifadeler yer almamaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ders kitaplarındaki metinlerde toplumsal kutuplaşmalara yol açacak ifadeler yer almamaktadır	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ders kitaplarında birey belli bir grubun üyesi olarak ele alınmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Ders kitapları öğrencilerin eleştirel tutumlarını geliştirme fırsatı sunmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Ders kitapları öğrencilerin kendisinin ve başkalarının görüşlerini değerlendirme fırsatı sunmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Ders kitaplarında engellilere karşı olumsuz tutum oluşturacak ifadelerden kaçınılmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Ders kitapları toplum içerisindeki farklı kesimleri görmezlikten gelmektedir.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Ders kitaplarındaki cinsiyet rolleri tarafsız olarak ele alınmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Ders kitaplarındaki metinler toplumsal gruplar ve özellikleri arasında yanlış ilişki kurulmasına neden olabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Ders kitaplarındaki görseller erkek cinsiyetini ön plana çıkarmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Ders kitaplarındaki görseller kadın cinsiyetini ön plana çıkarmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Ders kitaplarında cinsiyet ayırt edici bir etken olarak ele alınmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Ders kitaplarındaki bazı metinler insanları kategorize etmektedir.	☐	☐	☐	☐	☐

20. Ders kitapları bireylerde önyargı oluşumunu destekler niteliktedir.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Ders kitaplarında tek tip insan yetiştirmek amaçlamıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Ders kitaplarında toplumlararası iletişimi zorlaştırıcı nitelikte ifadeler ve görseller içermektedir.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Ders kitaplarındaki metinler belli bir toplumsal gruba karşı inançlar oluşturmaktadır	☐	☐	☐	☐	☐
24. Ders kitaplarındaki metinlerde belli toplulukları çağrıştırdığı özellikler ile tanımlanmaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐

Ek 3. İncelenen Ders Kitapları

1998 Müfredatına Göre Hazırlanan ve İncelemeye Konu Olan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

ŞENÜNVER, G.-KARABULUT, E. vd. (2004), **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 4**, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

ŞENÜNVER, G.-KARABULUT, E. vd. (2004), **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5**, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

ŞENÜNVER, G.-KARABULUT, E. vd. (2004), **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6**, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

ŞENÜNVER, G.-KARABULUT, E. vd. (2004), **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 7**, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

2005 Müfredatına Göre Hazırlanan ve İncelemeye Konu Olan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Komisyon. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 4. Sınıf**, (Beşinci Baskı). İ. Güven (Ed.). Ankara: MEB.

Komisyon. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 5. Sınıf**, (Beşinci Baskı). İ. H. Demircioğlu (Ed.). Ankara: MEB.

Komisyon. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 6. Sınıf**, (Dördüncü Baskı). N. Köstüklü (Ed.). Ankara: MEB.

Komisyon. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 7. Sınıf**, (Üçüncü Baskı), İ. Güven (Ed.). Ankara: MEB

Başdoğan, Ü. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 4. Sınıf**, Ankara: Evrensel

Özensoy, U. A. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 5. Sınıf**, Ankara: Harf

Karabıyık, Ü. E. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 6. Sınıf**, Ankara: Evren

Karabıyık, Ü. E. (2014). **İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 7. Sınıf**, Ankara: Evren

Ek 4. 1998 Müfredatının Ders Kitaplarının Seçimindeki Kabul Kararları

141	23.05.2003	141	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 4” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü.	Güler ŞENÜNER Dr. Ezdihar KARABULUT H. Samim KESİM Rıfat TURGUT Nesime ERCAN Mustafa KÜÇÜKBAYCAN Hasan USLU Aliye AKAY
142	23.05.2003	142	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 5” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü.	Güler ŞENÜNER Dr. Ezdihar KARABULUT H. Samim KESİM Rıfat TURGUT Nesime ERCAN Mustafa KÜÇÜKBAYCAN Hasan USLU Aliye AKAY
143	23.05.2003	143	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 6” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü.	Güler ŞENÜNER Dr. Ezdihar KARABULUT H. Samim KESİM Rıfat TURGUT Nesime ERCAN Mustafa KÜÇÜKBAYCAN Hasan USLU Aliye AKAY
144	23.05.2003	144	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 7” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü.	Güler ŞENÜNER Dr. Ezdihar KARABULUT H. Samim KESİM Rıfat TURGUT Nesime ERCAN Mustafa KÜÇÜKBAYCAN Hasan USLU Aliye AKAY

Ek 5. 2005 Müfredatının Ders Kitaplarının Seçimindeki Kabul Kararları

MEB yayınevine ait kitaplar

292	18.12.2009	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 4” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü. DR. MİYASE KOYUNCU KAYA, ÖZGÜL DAĞ, EMİNE KOÇAK, TUĞRUL YILDIRIM, MEHMET ÜNAL
290	18.12.2009	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 5” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü. DR. SAMATTİN BAŞOL, DR. FATMA ÜNAL, HİKMET AZER, ABDULLAH YILDIZ, ÖMER FARUK EVİRGEN
239	17.12.2010	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 6” adlı taslak ders kitabının ders kitabı olarak kabulü ÖZGÜL DAĞ, MEHMET ÜNAL, ABDULLAH YILDIZ, ÖMER FARUK EVİRGEN, DR. FAZMA ÜNAL
258	08.12.2011	İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Dr. Fatma ÜNAL Mehmet ÜNAL Özgül DAĞ Ömer Faruk EVİRGEN Hasan ÖZDEMİR Selim KUTAY

Özel Yayınevlerine ait kitaplar

31.05.2013	39	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 4” adlı taslak ders kitabının ders kitabı olarak kabulü.
16.12.2013	250	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 5” adlı taslak ders kitabının ders kitabı olarak kabulü.
29.11.2013	175	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 6” adlı taslak ders kitabının ders kitabı olarak kabulü.
310	20.12.2009	“İlköğretim Sosyal Bilgiler 7” adlı baskıya hazır nüshanın ders kitabı olarak kabulü. EROL ÜNAL KARABIYIK